

Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Avdelningen för politiska och historiska studier

Mari Emanuelsson

Karlstads Kyrkogårdar

En värld full av sociala och ekonomiska skillnader

Karlstad's Cemeteries
A world full of socially and economically differences

Uppsats 15 poäng
Läroprogrammet

Datum: VT 2009 – 05 - 05
Handledare: Peter Olausson

Abstract

A walk at Karlstad's cemetery and burial – grounds is like a strolling in an architectural park with trees, bushes and flowers. But these parks are different; they are filled with dead people, their memorial stones and their life stories. This world is full of socially, economically and culture differences from different times from 19th century till today's society. The cemetery – and burial – grounds in Karlstad can tell you about 19th century influences just by looking at the stones and where they are placed. Influences from the religion, the Christianity, which symbols for example is the cross, the birds and the sun that rises or falls, but also phrases that is directing to the bible. They can also tell you about the contemporary society values. Many graves have their owner's old professional titles which during the 19th to the beginning of the 20th century where very important. Other things that tell you about society influences and fashion in stones are the stones themselves by their form and colors and their inscriptions. Even the place where the stones are placed can tell you about if the person were well situated or not. The cemetery and the burial – grounds are divided in blocks whit family graves which are payed for and common graves for people that didn't have any money. Often were the well situated people placed in blocks with family graves and the people with no money were buried in the blocks with common graves. The family gravestones are different in shapes, sizes and colors and in the early 19th century they often were made by hand and in big sizes.

From 20th and 21th centuries the individualism is more represented at the cemetery and it is shown by symbols with more personal touch. The Christianity is still there but only with examples of symbols like the cross, the birds and the sun that rises or falls. People's choices for their graveyards and stones are more personal in both shapes and colors with symbols telling us more about their hobbies than their professional lives. The gravestones are much smaller than them representing the 19th century. The graveyards are still divided in blocks but from 1970^s the common blocks are gone. Nowadays you don't even pay for a grave with your own money it is payed for through the taxes. You can decide where you want to be buried and you can choose from places especially made for caskets and urns. There are gardens of rest and gardens of ashes to choose from, all architectural forms.

Till minnet av:

Mamma Inger Emanuelsson 1945 – 2006

Farmor Vera Emanuelsson 1914 – 2002

Ni har alla en speciell plats i mitt hjärta och finns i mina minnen.

Stort TACK till följande personer som tog sig tid att hjälpa mig:

Peter Olausson,Handledare, Karlstads Universitet

Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen i Karlstad

Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och Gravvårdar

Yvonne Aitman, Familjerätten, Karlstads Kommun

Personal på Bröderna Bäckmans Stenhuggerier, Karlstad

Jag vill också rikta ett stort TACK till väninnan Catarina Haglund, utbildad gymnasielärare i geografi och historia, för all den hjälp hon gav mig trots att jag ofta kom i sista minuten!

Redigerad 2012-10-11

Norra kyrkogården heter idag Ruds kyrkogård.

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 6
1.1 Syfte och frågeställningar	s. 7
1.2 Teoretisk utgångspunkt	s. 7
1.2.1 Läroböcker i sten, ett monuments betydelse	s. 7
1.2.2 Skrivet i sten, individens status	s. 9
1.2.3 Det moderna samhällets påverkan på gravvårdarna	s. 11
1.3 Tidigare forskning	s. 12
1.4 Avgränsningar	s. 14
1.5 Metod och material	s. 15
1.5.1 Metoderna	s. 15
1.5.2 Källor	s. 17
1.6 Begreppsförklaringar	s. 18
1.7 Disposition	s. 19
2. Kyrkogårdarnas och gravvårdarnas historia	s. 20
2.1 Historisk bakgrund, Sveriges kristnande och dess effekt...	s. 20
2.1.1 Kyrkogårdarnas försummelse och gravkorens tid	s. 20
2.1.2 Kyrkogården, från förfall med gravkor till prydlig park...	s. 21
2.1.3 Ett samhälle i förändring och dess påverkan på gravvården	s. 22
2.1.4 Gravvården och symbolerna	s. 22
Stenarna och inskriptionerna	s. 22
Symbolerna och deras betydelser	s. 24
3. Karlstads Kyrkogård och begravningsplatser	s. 27
3.1 Karlstads utveckling och de första kyrkogårdarna	s. 27
3.2 Behovet av en ny begravningsplats, Västra Kyrkogården	s. 28
3.2.1 Västra Kyrkogårdens gravvårdar, 1800 – 1920	s. 29
3.3 Ruds Kyrkogård	s. 33
3.3.1 1940 – 1970 – talens gravvårdar	s. 35
3.3.2 Kvarter 7	s. 35
3.3.3 Kvarteren 14 och 14A	s. 38
3.3.4 1990 – 2000 – talen	s. 41

3.3.5 Kvarter etBjörken	s. 42
3.3.6 Kvarter etLinden	s. 43
3.3.7 Askundarna	s. 44
4. Diskussion och slutsats	s. 46
4.1 Diskussion	s. 46
4.2 Slutsats	s. 50
5. Sammanfattning	s. 51
Litteratur – och källförteckning	s. 53
Bilagor	s. 55
Bilaga1	s. 55
Bilaga2	s. 56
Bilaga3	s. 57
Bilaga4	s. 58
Bilaga5	s. 59
Bilaga6	s. 60
Bilaga7	s. 61
Bilaga8	s. 62
Bilaga9	s. 63
Bilaga10	s. 64
Bilaga11	s. 65
Bilaga12	s. 66
Bilaga13	s. 67
Bilaga14	s. 68
Bilaga15	s. 69
Bilaga16	s. 70
Bilaga17	s. 71
Bilaga18	s. 72
Bilaga19	s. 73
Bilaga20	s. 74
Bilaga21	s. 75
Bilaga22	s. 76

1. Inledning

En disig morgon på Norra Kyrkogården i Karlstad kan vara både vacker och kuslig, en värld fylld av mystik. Vacker då solstrålarna dansandes försöker leta sig igenom diset och träffar här och var en gravsten, och träffar de en med förgylld text på så glittrar det till. Det kan också vara kusligt då man nästan tror att någon från en svunnen tid ska kliva ut bland gravstenarna. Mystiken tätar och skingrar sig om vartannat i ett fantastiskt skådespel som är fascinerande att se på. När diset lättar upptäcker man vilken fascinerande värld det egentligen är.

Norra Kyrkogården¹ är min arbetsplats och kallas i folkmun Ruds Kyrkogård och bildar tillsammans med Västra² och Östra³, med samlingsnamnet Gamla kyrkogården nere vid Östra bron och det Mosaiska⁴, Karlstads stads kyrkogård och begravningsplatser. Det är en värld fylld av sociala och ekonomiska skeenden över de människor som levat i vår stad.

Under en vandring runt kvarteren med gravstenarna kan man ibland fundera på varför det är så stora skillnader på gravvårdarna. Stenarna kan vara både höga och breda, låga och smala, stående eller liggande, beroende på vilket område de befinner sig på. Deras färger varierar precis som deras utformning. En del gravvårdar har symboler som bland annat duvor, småfåglar eller urnor. Andra har ingraverade solar, änglar och kors med mera. En del gravar har kostats på med förgylld text, en förgylld symbol, andra inte. Några symboler återkommer mer än andra. En annan fundering man kan få är om det gått mode i stenindustrin under olika tider när man ser att samma sort av gravvård återkommer.

Kvarteren är indelade i vanliga kvarter och allmänningar och då kan man undra för vilket syfte man gjorde det? Kan man säga att gravvården och kyrkogården som fenomen återspeglar ett samhälles normer och värderingar under olika epoker? Kan det återspegla en invid? Det sägs att ”inför Gud är vi alla lika” men efter en promenad runt begravningsplatserna kan man undra om vi är det och om vi någonsin varit det.

¹ Se bilaga 1 figur 1 Västra Kyrkogården,

² Se bilaga 2 figur 2 Östra Kyrkogården,

³ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården,

⁴ Se bilaga 3 figur 4 Mosaiska

1.1 Syfte och frågeställningar

Vilka normer och värderingar kan tänkas ha påverkat våra kyrkogårdars utseenden. Hur och varför började man dela in kyrkogården i kvarter med familjegravar och allmänningar. Syftet med denna uppsats är att ta reda på om och i så fall hur sociala och ekonomiska skillnader mellan människor återspeglades i gravvårdens utseende och placering. Tiden jag utgår ifrån är 1800 – talet fram till tidigt 1900 – tal för att sedan gå vidare och göra ett nedslag åren 1945 – 1975. Detta kommer att ligga till grund för en jämförelse med dagens (1990 – 2000 – talet) gravvårdar. Vad jag vill veta är om det var skillnad mellan rik och fattig inte bara i livet och samhället utan också i döden. Jag tänker också ta reda på vilka symboler som varit viktiga och vad de betyder.

Mina frågeställningar:

- Hur skriver människorna inom undersökningsområdet och – tiden sin identitet och historia med hjälp av valet av gravvård och gravplats? Vilken symbol kom gravvården att betyda? Vilka titlar och symboler kan man finna? Gick det mode i stenvärlden?
- Finns det i Karlstad idag några skillnader/likheter i fråga om uppdelningen i allmänningar, familjegravar och kvarter? Finns det skillnader på titlar och symboler idag? Ser man någon skillnad mellan rik och fattig genom att titta på en gravvård?

1.2 Teoretisk utgångspunkt

1.2.1 Läroböcker i sten, ett monuments betydelse

Begreppet monumental betyder bland annat ”storartat” och ”imponerande” och görs ofta i ett material som är beständigt. Om detta skriver lundahistorikern Ulf Zander i sin bok *Historien är nu* där han beskriver hur vi använder monumenten och vilken betydelse de spelar i vår historia. Seden att resa monument med minnesplatta är enligt Zander en västerländsk tradition ursprunget ur det sena 1700 – talet.⁵ Att få statyer och monument i sten resta över sig var från början en sed för de kungliga. Under nationalismens påverkan kom denna sed att brytas då även fältherrar, politiker och frihetshjältar med mera kunde bli avbildade eller få en sten rest till minne efter sig.⁶ Storhetstiden för monumenten varade under hela 1800 – talet fram till början av 1900 – talet, då

⁵ Ulf Zander, *Historien är nu*, kapitlet *Läroböcker i sten*, s.104

⁶ Ibid. s. 115

det i nationens intresse var viktigt med hjältar och något att identifiera sig med. Monumentens innebörd och deras placering blev ett slags förebilder och ett sätt att ”påminna”, ”erinra”, ”uppmäna” och ”lära ut”, de fungerade som en didaktisk funktion.⁷ Då arbetarrörelsen och demokratiseringen etablerades innebar det att skillnaderna mellan hög och låg i samhället minskades och det visade sig även i döden. Som exempel tar Zander upp första världskriget och den menige soldaten som efter 1918 kunde få ett minnesmärke rest för sin insats.⁸ Även kvinnor förekom som statyer men endast som en förebild för kvinnlig dygd. Under 1900 – talet har även kvinnorna efter sina förtjänster fått plats som statyer i våra samhällen men det har enligt Zander kostat på.⁹

Monumentens symboliska värde kunde efter en tid falla i glömska och till och med försvinna. De raserades på grund av olika skäl och då menar Zander att man måste fråga sig vilka urval man gjorde och varför under den tid då monumentet uppfördes. Zander anser att deras utseenden och funktion ständigt varit påverkade av idéer, aktuella händelser samt ideologiska och politiska strömningar.¹⁰ Idag är det inte lika lätt att utplåna ett monument då det finns flera sätt att visa upp det på, i och med det massmediala utbudet. Det finns heller ingen mening med att förstöra minnesmärkena då makten inte längre påverkas av det. Det verkar som att vetenskapsmännen under tiden tappat intresset för dem som studieobjekt då en ny forskningsinriktning började ta form under 1800 – talets senare år, nämligen den källkritiska.¹¹

Enligt Zander är det viktigt att studera statyerna och monumenten på plats i den miljö där de står då deras historia är lättare att förstå. Ett problem som kan uppstå är att många symboler på monumenten innehåller antika och gamla kristna symboler som idag kan vara svårtydda, ”den bildade publiken skulle kunna dra paralleller mellan antiken eller bibeln och den då rådande situationen”.¹² Dagens mer moderna symboler kan tolkas på flera olika sätt och statyn över Raoul Wallenberg nämns som ett sådant exempel. Som studiematerial för våra monument ger Zander tips om de arkiv som finns i form av reportage i dagstidningar och tidsskrifter från de olika monumentens invigningar, samt den debatt som troligen förekom. Med hjälp av detta tror Zander

⁷ Ulf Zander, s. 105

⁸ Ibid. s. 115

⁹ Ibid. s. 116

¹⁰ Ibid. s. 111

¹¹ Ibid. s. 112-113

¹² Ibid. s. 122 – 123

att vi kan analysera budskapen och betydelserna av minnesmärkena och därmed få fram varför vissa monument får ny betydelse och stannar kvar medan andra försvinner efter hand.¹³

1.2.2 Skrivet i sten, individens status

Författaren Stefan Lundblad förklarar i sin artikel *Skrivet i sten* begreppet status med att en persons ära sitter i vad han/hon ser i både sig själv och vad andra ser i honom/henne. I och med det skapas olika synsätt på begreppet status som endast kan förstås av personens samtid. En persons status kan förmedlas på olika sätt under olika tider och ett sätt är som artikeln handlar om, genom sin död vid begravningens gravtal samt gravvårdens utseende och text.¹⁴

I slutet av 1700 – talet och början av 1800 – talet var det enligt Lundblad vanligt bland det framväxande borgerskapet att bygga gravkor, vilket sägs vara en sed man tagit efter adeln. Högborgerligheten, det vill säga handelsmännen i Gävle som hans artikel behandlar, är inget undantag då gravkoren visade på makt och välstånd men också på givmildhet.¹⁵ Under 1680 – talet ordnades en lista över statliga ämbetstitlar i en viss rangordning. Fenomenet fortsatte under 1700 – talet inom handeln då de borgerliga grupperna rangordnades där den med burskapet inom grosshandeln hade den högsta rangen. Titlarna blev oerhört viktiga inte bara i livet utan också på den dödes gravvård där de vittnade om hans karaktär som handelsman och person.

Ordensväsendet utvecklades under 1700/1800 och kom att som statussymbol ersätta det tidigare så eftertraktade adelskapet. Då högborgerlighetens livsstil utvecklades tappade adeln sin funktion som statusattribut.¹⁶ Livsstilen fördes över till den dödes gravtal och gravvårdstexter där personliga egenskaper som till exempel; ”ärlighet”, ”förståndighet”, ”medborgare” och ”fader” lyftes fram. Att vara medborgare vid sekelskiftet 1700/1800 var detsamma som att vara en ”god undersåte” som visade ”vördrnad för kung och fosterland”.¹⁷ Då handelsmännen grundade sina handelshus som inkomst reflekterades deras gärningar på resten av familjen¹⁸ vilket Lundblad förklarar med att det inte fanns några institutioner under denna tid som kunde ge riktlinjer för

¹³ Ulf Zander, s. 122-123

¹⁴ Stefan Lundblad, *Skrivet i sten*, s. 36-37

¹⁵ Ibid.s.38 Som exempel tar Lundblad upp det Ennesska gravkoret på den gamla kyrkogården i Gävle. Pehr Ennes lät resa detta kor för sig och sin familj men skänkte det sedan till Gefle stads församling tillsammans med bland annat 300 riksdaler banco för skötseln, samt till detta kor ett svartmålat altare, krucifix av elfenben, altarklädsel i svart sammet, ljusstakar i silver och ljuskronor i förgylld mässing. Dessa saker skulle användas och förvaras i koret.

¹⁶ Ibid. s. 40

¹⁷ Ibid. s. 41

¹⁸ Ibid. s. 42

affärsverksamheten. Familjen och släkten kom att bli viktiga som utgångspunkt. ”Familjen och affären var ett”, gick det dåligt med affärerna gick det ut över familjen, gick det bra kunde familjen klara sig med sin heder och behålla sin goda ställning i det sociala livet. Familjen var en del av det offentliga livet och var därför viktig. För att utöka sina kontakter och därmed utöka släkten arrangerades äktenskap. Man tvingades till personliga relationer med sina affärsförbindelser för att därmed kunna stärka handelshusens kreditvänlighet. När handelsmannen avled försökte släkten genom gravtal och gravvårdens utformande behålla det goda ryktet och tilliten.¹⁹

Under andra halvan av 1800 – talet förändras ekonomin och handelshusen utvecklas till industriföretag med produktion, handel och marknadsföring i ett.²⁰ Det satsades mer på bildning och kultur vilket innebar att en ny slags status uppstod. För att visa att man hade sinne för både bildning och kultur ordnades levande musik på middagsbjudningarna hos borgerskapet. Familjens hem blev ett sätt att visa upp välståndet och den sociala framgången. Släkten var inte längre lika viktig för affärerna då det tillkommit nya lagar och regler men som nätverk var den dock fortfarande viktig ekonomiskt.²¹ Enligt Lundblad fick detta efterverkningar på gravvården i form av enklare gravar, gravkoren försvann och ersattes under 1800 – talet med gravstenar.

Gravstenarna som fenomen ökade redan under 1700 – talet för deras enkelhet och de som restes över de högborgerliga var stora och massiva. Även om andra ideal kom att gälla så utstrålade gravvården fortfarande av makt och rikedom som Lundblad skriver ”i sin orubblighet”. Stenen är nu cirka 2,5m till 3m hög och av grå granit, med en platta med försänkt text och förgyllda bokstäver och gravvården är omgärdad av järnstaket. Man nöjer sig med att skriva individens namn på gravstenen utan titlar eller annat som kan beskriva den döde.²² Istället för medborgare med vörndnad var nu den besuttna delaktig i samhällsstyrningen²³ Under senare delen av 1800 – talet var titlar fortfarande viktiga men förändringen låg nu mer på en politisk och social inriktning än det tidigare ekonomiska.²⁴ Yrkestitlar för kvinnor på gravvårdarna började först efter att kvinnorna blivit myndiga från år 1884.²⁵

¹⁹ Stefan Lundblad, s. 43

²⁰ Ibid. s. 44

²¹ Ibid. s. 45

²² Ibid. s.46

²³ Ibid. S.47

²⁴ Ibid. s.49

²⁵ Anita Theorell Per Wästberg, *Minnets stigar* s. 475

1.2.3 Det moderna samhällets påverkan på gravvårdarna

Enligt författarna Anita Theorell och Per Wästberg i boken *Minnets stigar* kan man under en promenad på våra kyrkogårdar få en inblick i ett samhälles sociala och ekonomiska förhållanden. Man får uppleva en historisk men också ett samtida Sverige. Kyrkogården är som ett ”dokument över religiösa, demografiska, estetiska, ekonomiska och politiska händelser”.²⁶ För Värmlands del nämns Ekshärads kyrkogård vars järnkors ”de sjungande löven” är vida kända och gjorda av lokala smeder.²⁷ Eda som också ligger i Värmland är mest känd för sitt glasbruk, vilket har satt sina spår på gravvårdarna i form av glaskulor placerade på en påle av antingen trä eller cement.²⁸ Till vårt begravningskultursarv hör kolerakyrkogårdarna²⁹, Hospitalkyrkogårdarna³⁰ och Ödekyrkogårdarna till.³¹ De finns runt om i våra landskap, så även i Värmland, men är inte alltid skyltade så att man kan se dem. Men hur är det med den moderna gravvården?

Seden med familjegravar kom under 1900 – talet att minska som betydelsefull status vilket troligen beror på vårt mer individualiserade samhälle. Införandet av kremeringen har satt sina spår i form av betydligt mindre gravstenar och genom att kremeras önskar man gå snabbare in i naturens kretslopp. Kremeringen medförde att seden med minneslundar växt sig så stor att de numera arkitektritas för att smälta in i naturen. Att familjegraven inte längre är viktig beror på det samhället vi idag lever i där vi flyttar på oss mer än vad man förr gjorde. Ändå finns det fortfarande de som vill ha en plats att gå till för att samla sig en stund för att tänka på de döda.³²

1.2.4 Mina antaganden

Utifrån ovan skrivna teorier gör jag följande antaganden: Gravvården kan säga mycket om vårt samhälle och olika tiders seder och bruk. Gravvårdarnas placering och storlek kan berätta om människorna som ligger där och om vilken social och ekonomisk ställning i samhället de hade. Min tro är att det **har varit** skillnad mellan de rika och de fattiga på kyrkogården. Jag tror också att det även idag finns skillnader mellan de som har pengar och de som inte har, **men** att det inte

²⁶ Theorell/Wästberg, s. 451

²⁷ Ibid. s. 84

²⁸ Ibid. s. 87

²⁹ Ibid. s. 285

³⁰ Ibid. s. 301

³¹ Ibid. s. 309

³² Ibid. s. 10

syns lika tydligt som under 1800 – talet fram till 1900 – talets början. Det beror på hur man tittar på gravvården och tolkar dess tecken.

1.3 Tidigare forskning

För att få stöd för mina teorier har jag tagit hjälp av lundahistorikern Ulf Zanders kapitel *Läroböcker i sten* ur boken *Historien är nu*, en bok som beskriver hur man använder sig av och tolkar olika material för den historiska forskningen. Kapitlet som ligger till grund för min teoretiska utgångspunkt handlar om betydelsen att resa monument efter viktiga personer och händelser. Zander förklarar att det förekommit och förekommer olika tolkningar och åsikter om monumentens betydelser. Denna sed att resa minnesmärken förekom redan under antiken och enligt Zander reser man ett monument för att påminna sin samtid och framtiden.³³

En annan författare jag tagit hjälp av för mina teorier är Stefan Lundblad och hans artikel *Skrivet i sten* vilket är publicerat av Uppsala Universitet. Lundblad visar i sin artikel på skillnader i statusbilder mellan början och slutet av 1800 – talet. Som grund och exempel för sin skrift har han borgerligheten, det vill säga handelsmännen och politikerna i Gävle och deras gravvårdar. Artikeln handlar om att man inom borgerligheten går från stora pompösa gravkor till enklare stenar men att stenarna som gravvård fortfarande visar på makt och rikedom.³⁴

När det gäller teorin om att samhället vi lever i påverkar vår gravvård så kommer boken *Minnets stigar* av författarna Anita Theorell och Per Wästberg väl till pass. I vårt land har varje landskap och varje by sitt sätt att uppföra gravvårdar på där jag valt några enstaka exempel på hur det kan se ut och varför. *Minnets stigar* får också stå för teorin om att i vår moderna tid är skillnaden mellan rik och fattig på kyrkogården inte lika synlig, utan gravvården av idag är mer personlig i utformningen, inskriptionen och symbolerna.

Bakgrunden till hur kyrkogårdarna av idag är utformade är viktig då det återspeglar en svunnen tid som kan ge förklaringar till varför de ser ut som de gör. De författare jag baserat delar av mitt arbete på är Anita Theorell och Per Wästberg med boken *Minnets stigar* som tar oss ut på en ganska lång och spännande vandring i både dåtid och nutid. Boken speglar olika samhällen och deras begravningsplatser och kyrkogårdar. De visar exempel på våra gravvårdar,

³³ Ulf Zander, s. 103

³⁴ Stefan Lundblad, s. 35

deras skrifter och symboler man kan finna på en sådan plats.³⁵ De har en bra bakgrundsberättelse som jag tagit del av som varit mycket intressant.³⁶ Det jag skulle önskat mer av är bildexempel eller teckningar för beskrivningar av olika gravvårdar och deras symboler vilket jag tyvärr inte funnit i någon uppslagsbok.

Det räcker inte med en bok för bakgrunden utan för jämförelsens skull behöver man ha mer litteratur då man vill ha en bekräftelse på att det man läser stämmer. Lars Bondesson och hans bok *Seder och bruk vid livets slut* var mycket bra. Han beskriver hur kyrkogårdarna kunde se ut innan man löste problemet med gårdsindelningen med att börja tvångsgräva i varv runt kyrkan. Han bekräftar också mycket av det som finns i Anita Theorell och Per Wästbergs bok som till exempel detta med svenska folkets vidskepelse mot väderstrecket norr.³⁷ Jag fick en större inblick i skillnaden mellan fattig och rik där han bland annat tar upp hur de rika reste träskjul över sina döda, vilket han beskriver som en förlaga till de gravkor som senare restes på våra kyrkogårdar.³⁸

Människan har genom tiderna använt sig av olika symboler för att kanske kunna göra sig förstådd på ett eller annat sätt. Olika saker eller tecken har varit någons igenkänningsmärke vilket flitigt använts. Alltifrån religiösa samfund till politiska partier och vanliga människor men också hemliga slutna sällskap som ordenssällskapen, har använt sig av symboler. Lars Bondesson tar i sin bok *Dödsannonsen* upp de olika symbolernas betydelser och det har varit intressant då jag fått en annan syn på deras innebörd.³⁹

När det gäller stadens äldre historia har arkeologen Martin Karlssons bok *Den dolda staden* varit värdefull, liksom en av Carlstadsgilletts författare, Arnold Johanssons bok *Händelser. Människor. Miljöer i Gamla Karlstad*.⁴⁰ Dessa båda böcker beskriver Karlstads stads utveckling liksom de första kyrkogårdarnas historia, från medeltiden fram till början av 1900 – talet. Även ekonomhistorikern Leif Kåpes jämförande skildring i boken *Medelstora svenska städer* har varit värdefull som faktakälla. Han beskriver flera olika samhällen däribland Karlstad och hur de har

³⁵ Theorell/Wästberg, kapitlet i boken, *Resan genom Sverige* s. 20 – 337, *Tingens tecken* s. 342 - 448

³⁶ Theorell/Wästberg s. 7 – 19

³⁷ Lars Bondesson, *Seder och bruk vid livets slut*, s. 83

³⁸ Ibid. s. 91

³⁹ Lars Bondesson, *Dödsannonsen*, s. 16 – 39

⁴⁰ Arnold Johansson Gunnar Lundqvist, *Händelser, människor, miljöer i gamla Karlstad*, s. 50 och 126

växt fram och utvecklats under industrialismen. Han har beskrivit olika förklaringar över vad som gör att stadens läge som knutpunkt är så viktig i utvecklingen.⁴¹

För den historiska delen av Karlstads begravningsplatser vid domkyrkan och Östra bron var boken *Gamla Kyrkogården i Karlstad* en nyttig läsning. En vandring runt Västra Kyrkogården med boken i handen berättar så mycket om stadens borgerskap som inte framkommer på gravvårdarna via inskriptionerna. Stadens historik har varit viktig då den berättar om människorna och deras sociala status och stadens utveckling.⁴²

1.4 Avgränsningar

På Västra Kyrkogården bestämde jag mig för de äldre kvarteren A I, A II, B I och B II.⁴³ Min undersökning går ut på att visa skillnaderna mellan de som hade det bra ställt och de som inte hade det under en viss tid för att på så sätt få en kontrast mot dagens gravvårdar. Alltså behövde jag en plats där det fanns gravar som var äldre än 1900 – talet. Jag fick hjälp av ett dokument över K – märkta gravvårdar för att kunna göra en avgränsning. Under tidens gång upptäckte jag att jag behövde göra avkall på arbetet genom att begränsa mig ytterligare och det genom att välja bort de som var yngre än 1920 – talet. Tack vare att de flesta av gravvårdarna på Västra var stående valde jag att vara konsekvent även på Ruds Kyrkogård.

Den andra avgränsningen skedde på Ruds Kyrkogård där jag valde kvarteren 7, 14 och 14 A.⁴⁴ Här hade jag inte något dokument till hjälp men den naturliga avgränsningen var områdets eget med gravvårdar från 1945, sedan valde jag bort alla som var yngre än 1960 – talet för kvarter 7 och yngre än mitten av 1970 – talet på kvarteren 14 och 14 A. Det är svårt att få ett enhetligt område då gamla gravar återtas och lämnas ut på nytt.

För att representera vår moderna tid valde jag kvarteren Björken, Linden och Asklundarna, även de på Ruds Kyrkogård.⁴⁵

⁴¹ Leif Kåpe, *Medelstora svenska städer*, s. 51, 91 och 97

⁴² N.F. Bergqvist, s. 7 – 32

⁴³ Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården

⁴⁴ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården

⁴⁵ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården

1.5 Metod och material

1.5.1 Metoderna

För att kunna uppfylla uppsatsens syfte har jag valt att studera framväxten av kyrkogårdarnas kvartersindelningar och gravvårdskulturen genom att göra en fallstudie. Fallstudien går ut på att undersöka sociala och ekonomiska skillnader mellan gravvårdarna inom de utvalda kvarteren på Västra Kyrkogården vid Östra stenbron och på Norra Kyrkogården på Rud i Karlstad. Det jag kommer att göra är att studera gravvårdarnas storlek, utformning och material från 1800 – talet fram till modern tid, för att på så sätt utröna om det funnits skillnader socialt och ekonomiskt. Utöver det tänker jag studera samhällets påverkan på användningen av inskriptionerna och symbolerna och deras betydelser för dess samtid. En fallstudie betyder att man får studera något i detalj samt pröva sina teorier mot andras skrifter. Som Martyn Denscombe skriver i sin bok *Forskningshandboken*, ser man småsaker man kanske förut inte tänkt på vilket öppnar ögonen för fler detaljer. Det är inte bara texterna och tecknen som symboliserar något utan även själva stenens placering i sig kan betyda en del.⁴⁶ Gravstenarna kan också visa på relationer och processer i samhället mellan människor och hur det sedan kan ha återspeglats sig på kyrkogården.⁴⁷ Fallstudien används i en naturlig miljö det vill säga att jag är ute på plats och studerar objekten där de står. Fallstudien tillåter fler sätt att arbeta på vilket jag också valt såsom textanalyser samt intervjuer. Arbetssättet har varit bra då samtida forskningar inte bjudit på så mycket att gå efter för min undersökning.⁴⁸

Intervjuerna och intervjupersonerna: Morgan Cederlund Kyrkogårdsförvaltningens Kyrkogårdsingenjör också tillhörande Kulturgruppen inom Kyrkogårdsförvaltningen. Morgan Cederlund har under ett flertal gånger svarat på uppdykande frågor samt delgett mig olika material bland annat över de K – märkta gravarna på Västra Kyrkogården.⁴⁹ För att få svar på dagens form av fattigvård för begravning och gravvård har Yvonne Aitman på Familjerätten, Socialförvaltningen i Karlstads Kommun varit till stor hjälp.⁵⁰ Personalen på Bröderna Bäckmans Stenhuggeri lotsade mig runt deras samling av stenar samt gav mig uppgifter gällande gravvårdsdekorationer.⁵¹ Stenhuggaren Björn Samuelsson på Karlstads Sten – och gravvårdar var

⁴⁶ Martyn Denscombe, *Forskningshandboken*, s. 41

⁴⁷ Ibid. s. 42

⁴⁸ Ibid. s. 43

⁴⁹ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

⁵⁰ Yvonne Aitman, Familjerätten Socialförvaltningen i Karlstads Kommun, 054 – 29 50 00 2008 – 12 – 18

⁵¹ Bröderna Bäckmans Stenhuggerier Karlstad, 054 – 53 40 70 2007 – 12 – 13

till oerhörd stor hjälp med både gravvårdsexempel och prisförslag för både nya och gamla gravvårdar.⁵² Personal på försäkringsbolagen Folksam⁵³ och Länsförsäkringar Värmland⁵⁴ har för mitt arbete bidragit med uppgifter om livförsäkringar och dess betydelse för de efterlevande. Det har varit ett nöje att få prata med dessa människor då de var och en har bidragit till att få en större förståelse för arbetet.

Jag som intervjuare bör enligt *Forskningshandboken* delge den person som ska intervjuas om att det de säger kommer att bli dokumenterat.⁵⁵ Inför en intervju bör man enligt Denscombe komma förberedd då chansen finns att man hamnar i en konversation som lätt kan spåra ur. Det finns också risk för att erfarenheter och känslor kan ta över under samtals gång vilket kan förstöra det man vill uppnå.⁵⁶ Intervjuerna jag haft har varit ostrukturerade med några få frågor som jag skrivit ned då jag funnit att detta passat mig bäst. Intervjuerna har skett både per telefon och genom personliga möten. Jag har varit noga med att ha en bra relation då jag dels tror på att man vinner på det genom ett bra bemötande och därmed välkomnas till att få ställa fler frågor.

För min textanalys har jag varit noga med att kolla upp de arbeten som redan finns och som varit relevanta för mitt arbete. Det har varit en bra bas att stå på för att kunna identifiera problemområden i det jag undersökt. Det är viktigt för mina läsare att kunna se vad jag baserar mina teorier på men också för mig själv då jag har något att göra ett avstamp ifrån. De luckor jag hittills funnit är att det inte finns några undersökningar över Ruds Kyrkogård och de gravvårdar som finns där.⁵⁷ Däremot hjälper mig den existerande litteraturen att förstå ämnet som sådant för att förhoppningsvis kunna bereda vägen för ett bra arbete.⁵⁸

En annan metod som inte nämnts i forskningshandboken är fenomenet digitalkameran och fotograferandet som dokumentation. Efter åtskilliga promenader runt på kyrkogårdarna kom jag på att kameran kunde underlätta mitt arbete betydligt då jag därmed kunde använda mig av datorn på ett helt annat sätt under skrivandets gång. De bildexempel på gravvårdar som förekommer i uppsatsens bilagor är återlämnade och sköts av kyrkogårdens personal.

⁵² Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och gravvårdar, 054 – 86 62 76 2009 – 12 – 29

⁵³ Folksam 0771 – 950 950 2008 – 12 – 18

⁵⁴ Länsförsäkringar Värmland 054 – 775 15 00 2008 – 12 – 18

⁵⁵ Martyn Denscombe, s. 130

⁵⁶ Ibid. s. 131 – 132

⁵⁷ Ibid. s. 187

⁵⁸ Ibid. s. 189

1.5.2 Källor

Det material från Värmlandsarkiv jag valt att arbeta med var *Karlstads stadsförsamlingars kyrkoarkiv*, innehållande protokoll över sammanträden för kyrkogårdsförvaltningen under åren 1876 – 1931. Det fanns tre delar över åren från 1700 - 1931. Den första från 1700 – talet var svårläslig vilket säkert har gjort att jag missat en del viktig information om fattigvården och dess betalningar för fattig – begravningar, samt protokoll över problemen med den äldsta begravningsplatsen vid Domkyrkan.

Handlingar från *Karlstads Rådhusrätt och Magistrat* samt *Häradsrätt*, över bouppteckningar med nedslag åren 1850, 1900 och 1950 är till för att få ett litet hum om skillnaden mellan fattig och rik i begravningskostnader. Där finns tillgångar och skulder och vad personerna och deras begravningar och andra utgifter för deras dödsbo gick på. Några få uppgifter om gravstenar fanns som följdes upp på www.finngraven.se, med magert resultat.⁵⁹

Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör på Kyrkogårdsförvaltningen har tillhandahållit några protokoll från Kyrkogårdsnämnden, som jag haft god nytta av i mitt arbete. Dels dokumenten över de K – märkta gravarna på Västra Kyrkogården, men också ett litet ett över Ruds Kyrkogårds historia. Dessa dokument har Morgan Cederlund tillsammans med Kyrkogårdsförvaltningens Kulturgrupp sammanställt till protokoll för sitt arbete med att bevara kulturmärkta gravar.⁶⁰

Det största och kanske det mest viktigaste materialet jag hade att arbeta med var ändå gravvårdarna och de platser de befinner sig på. Allt ifrån stenmaterialens bergarter, färg och utseende till skrifterna och symbolerna finns där mitt framför oss. Material om gamla tiders stenformationer och priser fanns tyvärr inte. Men lösningen blev att kontakta Björn Samuelsson, stenhuggare med lång erfarenhet och ägare till Karlstads Sten – och gravvårdar. Han gav mig ovärderlig hjälp med kostnadsförslag på både nya och gamla gravvårdar för att därmed kunna göra jämförelsen mellan rik och fattig.⁶¹ Den andra kända stenhuggerifirman är Bröderna Bäckmans Stenhuggeri, vars personal var till ovärderlig hjälp med att ge mig material på de symboler som idag finns representerade på våra kyrkogårdar.⁶²

⁵⁹ www.finngraven.se

⁶⁰ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad, 054 – 14 19 80

⁶¹ Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och gravvårdar, 054 – 86 62 76

⁶² Se bilagorna 5 figur 6 och 6 figur 7 Gravvårdsdekorationer

1.6 Begreppsförklaringar

För att få en viss förståelse för de begrepp jag kommer att använda mig av vill jag ge följande förklaringar: jag kommer att kalla Västra Kyrkogården det som det heter och Norra för Ruds Kyrkogård eftersom det är enklare för mig då jag ska berätta om dem.

Det är skillnad på en kyrkogård och en begravningsplats då en kyrkogård innehåller en kyrka medan en begravningsplats möjligen innehåller en liten byggnad för samling inför en begravning. En sådan byggnad kan man se nere på Västra, Meta⁶³, och den byggdes dels för vinterbegravningar där man förvarade liken tills det blev vår och dels för en familjegrav som jag återkommer till längre fram i arbetet.

En gravvård är enligt *Svensk Ordbok* ett minnesmärke vid en grav oftast en sten men det kan också vara en bräda, järnkors eller ett träkors.⁶⁴

Asklunden är en gravplats där du som anhörig får vara med vid urnnedsättningen vilket du inte får i en minneslund. Annars samma regler vad gäller ljus och blommor som i en minneslund det vill säga att du får sätta snittblommor i en vas samt tända ett ljus.

Begravningsavgiften är en obligatorisk sådan som dras via skatten vilket finansierar begravningsverksamheten.

Kolumbarium är en nisch i väggen inomhus eller utomhus för slutlig förvaring av gravurnor. Urn – och kist gravar är platser avsedda för vad det låter.⁶⁵

Relief i uppslagsboken förklaras som en skulpterad bild som höjer sig ur en yta vilken utgör en bakgrund, kyrkogården är fylld av både inskriptioner och mönster i relief vilket min undersökning kommer att visa på.⁶⁶

Kvarteren med beteckningar som U och A, står U för urngravar och A för allmänningar.⁶⁷

Diabas är en bergart som återkommer på våra begravningsplatser och den förklaring jag fått är att det ska vara en art av granit men en svart sådan. Den förklaring som *Svensk ordbok* ger är att den är en ”svart eller grönaktig basisk gång – eller ytbergart.”⁶⁸

⁶³ Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården se även bilaga? Bild?

⁶⁴ *Svensk ordbok och Svensk uppslagsbok*, s. 375

⁶⁵ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

⁶⁶ *Svensk ordbok och Svensk uppslagsbok*, s. 898

⁶⁷ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården

⁶⁸ *Svensk ordbok och Svensk uppslagsbok*, s. 201

Den allmänna begravningslinjen betyder att man begravde de döda i varv efter varv efter ett bestämt mönster för att bättre tillvarata kyrkogårdens mark, men kom också att bli ett typiskt sätt att skilja mellan köpegravar och allmänningar.⁶⁹

1.7 Disposition

Arbetets inledande kapitel innehåller uppsatsens syfte, frågeställningar och den teoretiska utgångspunkten. Utöver det tar kapitlet upp tidigare forskning, avgränsningar, metod och material samt begreppsförklaringar. I andra kapitlet tar arbetet upp bakgrunden till våra kyrkogårdars och begravningsplatsers utveckling och gravvårdarnas utseende genom tiderna. Kapitlet tar även upp stenarnas, symbolernas och inskriptionernas betydelser och utföranden. Kapitel tre innehåller en kortare bakgrund till Karlstads stads utveckling och de första kyrkogårdarna för att sedan fortsätta med en kortare beskrivning av tillkomsten av Västra och Norra Kyrkogården där själva undersökningen förekommit. Under kapitel fyra sker arbetets diskussion och slutsats. Under kapitel fem sker en sammanfattning av arbetets syfte, forskningsfrågor, bakgrund, teoretiska utgångspunkter och undersökningen.

⁶⁹ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

2. Kyrkogårdarnas och gravvårdarnas historia

2.1 Historisk bakgrund, Sveriges kristnande och dess effekt på kyrkogården

Familjen och släkten har genom tiderna varit viktiga för människan, så även i döden och därför hade man under förkristen tid i närheten av gården eller byn en så kallad ättehö. ⁷⁰ Då kristendomen etablerades krävdes det att de döda skulle begravas i vigd jord även om det innebar att alla hamnade i gemensamma gravar vilket inte var populärt. Det var också nu som kyrkogården delades in i **kvarter** efter **klass** vilket ett exempel från Bohuslän visar; bygdens förnämsta valde den östra sidan av kyrkogården för sig, ”friborna bönder” för sig på den andra halvan, ett tredje kvarter för ”lösingar eller fullt frigivna” och det fjärde kvarteret som låg närmast muren var till för ”trälar och personer som flutit iland”. ⁷¹ Odöpta barn, självmördare och brottslingar förpassades till att begravas utanför murarna och oftast mot norr. ⁷² Väderstrecket norr är enligt Bondesson rester från fornnordisk tid då det var helvetet Nástrond. En plats där kylan, mörkret och trollen kom ifrån. ⁷³ Det var under denna tid som en sten med skrift blev viktigt för de högre klasserna. ⁷⁴

2.1.1 Kyrkogårdarnas försummelse och gravkorens tid

Under 1600 – talet försumrades kyrkogårdarna och som skäl nämns att de med högre samhällsrank börjat anlägga gravkapell eller kor för sina familjer, eller begravdes under golvet inne i kyrkan. ⁷⁵ Föregångarna till de besuttnas gravkor är enligt Bondesson stupor eller ror, vilka beskrivs som små skjul av trä som anses höra samman med den syn man hade på döden. ⁷⁶ Gravplatsen i kyrkan kunde köpas men någon enstaka mäktig familj kunde få den gratis. ⁷⁷ Även de ur bondeståndet kunde bli jordade under kyrkogolvet troligen på grund av givmilda donationer. ⁷⁸ Att bli begravd i kyrkan förbjöds år 1815, trots det dröjde seden kvar ytterligare några decennier på grund av högreståndspersonernas ovilja att avstå platsen. Varför den kom att

⁷⁰ Lars Bondesson, *Seder och bruk vid livets slut*, s. 81

⁷¹ Anita Theorell och Per Wästberg, *Minnets stigar*, s. 14

⁷² Ibid. s. 13

⁷³ Bondesson, s. 83

⁷⁴ Ibid. s. 14

⁷⁵ Theorell/Wästberg, s. 15

⁷⁶ Bondesson, s. 91

⁷⁷ Theorell/Wästberg, s. 15

⁷⁸ Bondesson, s. 93

förbjudas berodde på att man runtom i landet klagade på det ständiga illaluktandet och att det vid nygrävningar stank ännu värre.⁷⁹

Kyrkorummet eller koren var inget för enkelt och fattigt folk utan de fick nöja sig med att begravas utomhus i gemensamma gravar eller under små kullar.⁸⁰ När de avled var det inte tal om att det skulle resas någon gravsten utan de fick nöja sig med ett enkelt träkors om ens det. Jordägare och hantverkare däremot kunde räkna med att få en sten rest.⁸¹ Med nya tider kom nya seder och skiftesreformerna upplöste bysamhället vilket påverkade kyrkogården. Det blev svårare att hålla ihop gårdsindelningen inom kvarteret vilket medförde att det blev trångt.⁸²

2.1.2 Kyrkogården, från förfall med gravkor till prydlig park med gravstenar

Under 1800 – talets början fanns det fortfarande djur som gick och betade på våra kyrkogårdar och det såg allmänt ovårdat ut. Kyrkogårdarna i städerna hade blivit ett sanitärt problem då man kunnat visa på att begravingarna orsakat vattenföroreningar⁸³ samtidigt som kravet på individuella gravplatser växte i upplysningens fotspår. Redan år 1786 klagade Gustav III inför riksdagen över detta och krävde att begravningsplatserna skulle anläggas utanför städerna.⁸⁴ Det dröjde fram till år 1815 innan det blev ett riksdagsbeslut om den saken. De blev nu föremål för arkitekturritningar med ”symmetriska kvarter, gångar och alléer med trädplanteringar”.⁸⁵ Samtidigt samma år förbjöds seden att få begravas inne i kyrkan men det dröjde några år innan det slog igenom då det var svårt att få de högreståndspersonerna att avstå sin rätt.⁸⁶

Under 1800 – talet kunde man inte neka en fattig att begravas, och under detta århundrade växte nya arbetsgrupper i samhället fram som torpare och dagsverkare vilka behövde en

⁷⁹ Bondesson, s. 94, ”om lördagen öppnas graven/samma grav kanske några veckor förut ett annat lik blivit nedsatt/liklukten framtill söndagen uppfylla den väl tillslutna kyrkan/under gudstjänsten får insupa den starka och giftiga lukten/exempel på folk som då de följt den döda till graven/av/lik – ångan, blivit så betagna/blivit tvungna att lägga sig till sängs och efter några dagar avlidit”

⁸⁰ Theorell/Wästberg, s. 15

⁸¹ Ibid. s.17 Efterhand blev det trångt då gamla gravar stördes av nygrävningar, gamla kistor och ruttnande lik kom i dagen då det grävdes nytt. Detta innebar att gravfriden stördes vilket inte blev populärt så man införde nya restriktioner som bland annat att gravarna skedde i kronologisk ordning, rad efter rad begravningsplatsen igenom. På andra ställen hävdades gårdarnas rätt till egen plats och man begravnades i cirklar runt kyrkan varv efter varv.

⁸² Bondesson, s. 82

⁸³ Theorell/Wästberg, s. 10

⁸⁴ Ibid. s.15, Gustav III ansåg att seden med att begrava lik i kläder var ohygienisk och borde upphöra då de skadliga ångorna var ohälsosamma, därav kravet på att placera framtida begravningsplatser utanför städerna. Den första stiftstaden som kom att följa denna uppmaning var Uppsala med sin Hospitalkyrkogård under 1790 – talet.

⁸⁵ Ibid. s. 16

⁸⁶ Ibid. s. 15

gravplats. För att slippa bli begravd jämte dessa grupper började högreståndspersonerna kräva egen mark. Enligt Theorell/Wästberg börjar indelningen i **allmänningar** och **köpegravar**. Det som nu utvecklades var de särskilda allmänningarna för **barngravar**.⁸⁷

2.1.3 Ett samhälle i förändring och dess påverkan på gravvården

Under 1800 – talets första decennier förändrades synen på våra kyrkogårdar, gravarna och dess skötsel. Samhället förändrades i och med industrialismen och ett nytt välstånd växte fram med en ny samhällsklass, de högborgerliga. Det blev viktigt med titlar och utmärkelser vilket kom att märkas på residensstädernas kyrkogårdar och begravningsplatser. Stenhuggerikonsten utvecklades och med det underlättade man för sociala markeringar med monumentala gravvårdar. Det uppstod krav från kyrkans sida att familjen skulle vårda sin grav men det dröjde till 1930 – talet innan biskoparna vara nöjda. Kyrkogården kunde mer betraktas som en park och intresset för trädgård ökade.⁸⁸ När de besuttna inte längre fick köpa sig en plats i golvet i kyrkan var familjegravsköpen och långtidsarrendena en slags compensation och en ny stark familjekänsla växte fram även hos stadsborna. Under 1920 – talet började andra strömningar flöda i samhället vilket påverkade kyrkogårdarnas utseende. Kvarteren delades in i kist- och urnkvarter samt minneslundar och friytor. Monumenten blev omoderna och inte längre viktiga statussymboler för de förmögna.⁸⁹ Med 1964 års gravrättslag avskaffades familjegravsköpen men enligt Morgan Cederlund fortsatte gravköpen till början av 1980 – talet.⁹⁰

2.1.4 Gravvården och symbolerna

Stenarna och inskriptionerna

1200 – talet är det århundrade som de första gravstenarna gör sitt intåg och texten bestod av den dödes initialer.⁹¹ Från medeltid fram till 1600 – talet var liggande hällar på modet men kom senare att ersättas av stående stenar.⁹² 1700 – talet var enligt Theorell/Wästberg en guldålder då stenens yta beskrivs som ”enkel och vacker med ljuvliga inskriptioner där orden var viktigare än

⁸⁷ Theorell/Wästberg, s. 17-18

⁸⁸ Ibid. s. 19

⁸⁹ Ibid. s.

⁹⁰ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen, Karlstad, 054-14 19 80 2009 – 03 – 18

⁹¹ Theorell/Wästberg, s. 14

⁹² Ibid. s. 348

formen”.⁹³ Betoning av egenskaper och ideal var påverkade av samtidens filosofi och värderingar.⁹⁴ Nyklassicismen och antika förebilder dominerade gravkonsten. När romantiken gjorde sitt intåg förde det med sig ett helt annat mode i stenarna och obeliskerna och cippusen blev populära som minnesvårdar.⁹⁵ Obeliskerna är enligt uppslagsboken en ”fyrsidig, fristående, uppåt pyramidformigt tillspetsad stenpelare”⁹⁶ och har tillsammans med kolonnen funnits sedan antikens dagar och sägs vara tecken på ära, redlighet och ståndaktighet. Obeliskerna draperas ofta med ett tungt fallande tyg som ett sorgtäck.⁹⁷ Cippusen beskrivs som en lägre och knubbigare sten.⁹⁸ När nationalromantiken flödade var bautastenen på modet. Den var försedd med en polerad platta för inskription och som symbol förhärskade den skandinavismen och våra fornnordiska rötter, ofta med imiterad runskrift.⁹⁹

Andra stenar som växte fram under nationalromantiken var pelaren, trädstammen och stubben. Var stubben avkortad precis som pelaren stod detta för en avbruten livsgärning.¹⁰⁰ Gravvården stelen beskrivs som en rektangulär upprättstående sten med antingen rund toppig eller trekantig spetsig avslutad topp.¹⁰¹ Efterhand börjar naturstenarna göra sig gällande vilket också inspireras med nationalromantikens influenser.¹⁰² Vid mitten av 1800 – talet gör ringkorsen sin entré och de sägs vara rätt vanliga i Värmland.¹⁰³

De som högg stenen eller smidde järnkorsen var ofta lokalbor med kunskaper inom respektive bransch. Men med industrialismens intåg kunde man gjuta järnkorsen vilket gjorde bysmeden överflödig och lokala stenhuggare ersattes av industriella anläggningar. Gravvårdarna av gjutjärn hade sin kulmen under 1840 – 1870 – talen.¹⁰⁴ Människor kunde beställa ur kataloger till ett billigare pris. Stilidealen var i stort sig lika fram till sekelskiftet 1800/1900 med ett kort avbrott för den råhuggna graniten där en sköld eller platta slipades ut för inskriptionen. Efter andra världskriget händer något och låga och breda gravvårdar i likartad stil gör sitt intåg med en

⁹³ Theorell/Wästberg, s. 351

⁹⁴ Ibid. s. 421

⁹⁵ Ibid. s. 351

⁹⁶ *Svensk ordbok och Svensk uppslagsbok*, s. 781

⁹⁷ Theorell/Wästberg, s. 396

⁹⁸ Ibid. s. 351

⁹⁹ Ibid. s. 352

¹⁰⁰ Ibid. s. 396

¹⁰¹ Ibid. s. 351

¹⁰² Ibid. s. 352

¹⁰³ Ibid. s. 365

¹⁰⁴ Ibid. s. 371

ram runt rabatten.¹⁰⁵ Under 1950 – 1960 – talen införs arkitektritade kvarter som bestämmer storleken och utförandet av stenarna.¹⁰⁶

Dagens moderna stenar är enligt Theorell/Wästberg ganska likartade med få variationer och man kan också säga att stenarna minskat i storleken mycket tack vare seden att kremuera och jordfästa med urnor.¹⁰⁷

Andra gravvårdar på en kyrkogård är järnkorsen med sina lösa blad. Sedan har vi de vita träkorsen som var liksom likbrädorna vanligast bland de fattiga under första delen av 1800 – talet. Likbrädorna som också kallas dödsbrädor bars den döde på till sin grav märkt med den dödes initialer och årtal. När graven grävdes igen restes brädan upp för att enligt folktron hindra den döde från att gå igen. Dödsbrädorna har ett spetsigt tak ofta med ett tunt järntak som skydd.¹⁰⁸

Från och med år 1989 finns en regel som säger att ”begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och förvanskas”.¹⁰⁹

Kyrkogårdsförvaltningarna ska visa hänsyn till lokala traditioner för seder, växtlighet och material där gravvårdar före 1800 – talets mitt står under särskilt beskydd. Man anser att de som är äldre än 1850 är bra exempel på produkter som förekom före den industriella serietillverkningen där de är representativa för den lokale stenhuggaren och dennes material. Morgan Cederlund, kyrkogårdsingenjör i Karlstad säger under vår vandring på Gamla Kyrkogården ”att allt som är unikt bevaras såsom gamla stenar från 1850 – talet och bakåt. Även gravvårdar med gamla yrken och titlar samt äldre inhägnade gravvårdar med staket”.¹¹⁰

Symbolerna och deras betydelser

Ordet symbol kommer från grekiskan och betyder igenkänningstecken. När det gäller att tolka dem behöver man ha förkunskaper om det kulturmönster där symbolen hör hemma.¹¹¹

Symbolerna på våra gravvårdar härstammar oftast från kristendomen men också från estetiska källor som romantiken och antiken. Vanligast förekommer symbolerna mellan sent 1700 – tal fram till efterkrigstiden och de vanligaste stenarna under den perioden var stelen, obeliskens och

¹⁰⁵ Theorell/Wästberg, s. 355

¹⁰⁶ Morgan Cederlund, Karlstads Kyrkogårdsförvaltning Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

¹⁰⁷ Theorell/Wästberg, s. 356

¹⁰⁸ Ibid. s. 360

¹⁰⁹ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

¹¹⁰ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

¹¹¹ Lars Bondeson, *Dödsannonsen*, s.16

bautastenen. De mest vanliga tecknen på gravvårdarna är kristna som kan tolkas på flera sätt. Som exempel nämner Lars Bondesson i sin bok *Dödsannonsen* ankaret som står för både hopp och orubblighet men också för sjöman. Ankaret tillsammans med korset och hjärtat betyder enligt traditionen tro, hopp och kärlek. Axet symboliserar det spirande livet medan blommorna som kan vara liljan, rosen (antiken) med flera kan betyda uppståndelsen och det eviga livet.¹¹²

Fåglar är en vanlig symbol och sägs vara en sinnebild för själen. Av de fåglar vi är vana att se är duvan, en flitigt använd symbol som betecknar livsanden men också oskuld, mildhet och fred, beroende på om den bär en palmkvist eller en olivkvist i näbben. Andra fåglar är de tre med utbredda vingar som sägs vara de dödas själar som svävar.¹¹³

Ett öga inramad av en triangel symboliserar Guds öga det vill säga att Gud alltid är närvarande, och står för treenigheten; Fadern, Sonen och den helige Anden. Korset är en av våra mest vanliga kristna symboler och varierar i utseendet ifrån det vanliga enkla till georgekorset.¹¹⁴ Andra symboler man finner på kyrkogården är oljelampan, evighetslampans och vaksamhetens symbol, den brinner på många katolska kyrkogårdar.

Solen är en gammal symbol för fruktbarhet och tolkas efter om den går upp eller ned som både liv och död. Vårt liv är som solens bana; först föds vi vilket symboliserar soluppgången för att sedan få uppleva middagshöjden och därefter solnedgången, vår död.¹¹⁵ Timglaset enligt Bondeson står för döden och livets korthet medan trädet får symbolisera ett evigt liv och odödlighet.¹¹⁶ Harpan betyder olika saker som en länk till ”andra sidan” men också en lovsång till Gud.¹¹⁷ Man kan också finna kronan som tolkas som livets krona och tillsammans med ett kors är det frälsningsarméns tecken.¹¹⁸

Andra symboler som också finns representerade på gravvårdarna är våra ordenssymboler. Några av dessa är Odd fellow – orden¹¹⁹, Svenska frimurarlogen¹²⁰ och Tempel Riddare Orden exempel på.¹²¹ En symbol som också är vanlig bland de äldre gravvårdarna är änglarna vars närvaro är att vara tröstande ledsagare. Har ängeln ett brutet svärd i sin hand kan det vara

¹¹² Bondesson, *Dödsannonsen*, s. 18 – 19

¹¹³ Ibid. 20 – 21

¹¹⁴ Ibid. s. 22 - 25

¹¹⁵ Ibid. s. 28 – 29

¹¹⁶ Ibid. s. 30

¹¹⁷ Ibid. s. 23

¹¹⁸ Ibid. s. 25

¹¹⁹ Ibid. s. 32

¹²⁰ Ibid. s. 34

¹²¹ Ibid. s. 36

ärkeängeln Mikael.¹²² Ibland förekommer det på gravvårdarna hänvisningar till olika kapitel i bibeln.¹²³ När det gäller yrken finns det en del exempel som kanske inte är så vanliga på just gravvården men som tydligast förekommer ibland i dödannonserna.¹²⁴ De symboler anhöriga idag väljer för den döde är mer personligt inriktade och Björn Samuelsson visar på några exempel som till exempel katter, hundar och musikinstrument.¹²⁵

¹²² Theorell/Wästberg, s. 398

¹²³ Ibid. s. 391

¹²⁴ Bondesson, *Dödsannonser*, s. 38

¹²⁵ Se bilagorna 5 figur 6 och 6, figur 7 Gravvårdsdekorationer Bröderna Bäckmans 2007 – 12 – 13

3. Karlstads kyrkogård och begravningsplatser

3.1 Karlstads utveckling och de första kyrkogårdarna

Det tidigaste dokumentet där det framgår att det funnits en kyrka i det blivande Karlstad är från 1290 – talet.¹²⁶ Där stadshotellet idag ligger har den äldsta kyrkan haft sin plats med en omgärdad kyrkogård¹²⁷ och troligen är det samma kyrka som legat där fram till 1616 då den brann ned. Kyrkan vara av trä och det ska ha funnits ett vapenhus med flertaliga adliga vapen samt ett orgelverk. Före 1400 – talet vet man att det funnits bebyggelse men man vet inte riktigt hur den såg ut.

Efter 1530 – talet växer en stadskaraktär fram och vid grundandet 1584 fanns det cirka 45 hushåll i staden med en befolkning på 150 personer. Karlstad var en bra strategisk handelsplats och utskeppningshamn för bland annat järn.¹²⁸ Då staden år 1584 får sina privilegiebrev renoveras kyrkan, en skola byggs, ett handelstorg anläggs liksom broar och inrättningar för resande.¹²⁹ Självt hade hertig Carl ett trevåningsgods i trä med tillhörande ekonomiska byggnader, revs 1653, beläget på lagberget där domkyrkan och Tingvallaskolan idag ligger. Under 1600 – talet ökar adeln sitt godsinnnehav och de olika bruksgodsen växer fram. I anslutning till torget och området mellan kyrkan och hertigens bostad finner man ämbetsmännen och handelsmännen, högre ståndet som borgerskapet. Norr om torget lever hantverkarna medan de lägre stånden förpassades till stadens utkanter.¹³⁰

Efter kyrkans helrenovering brinner den ned år 1616 och när den åter byggs upp på samma ställe vid älven är den nu av sten.¹³¹ Det blir en vit pampig byggnad och kyrkogården inramas av kyrkobalkar med stigluckor. Dessutom byggs ett benhus norr om kyrkogården, i sydväst en gymnasiebyggnad och åt sydost ett rådhus.¹³² Ett tullsystem har funnits i staden vilka upphörde efter 1810.¹³³

År 1719 blir kyrkan lågornas rov och en ny kyrka med kyrkogård anläggs under åren 1723 – 1730 på en ny plats, Lagberget.¹³⁴ Efter branden 1752 förändras också stadsbilden då man mer

¹²⁶ Martin Karlsson, *Den dolda staden*, s. 17 – 18

¹²⁷ Ibid. s. 30

¹²⁸ Ibid. s. 23

¹²⁹ Ibid. s. 30

¹³⁰ Ibid. s. 34 – 35

¹³¹ Ibid. s. 33

¹³² Ibid. s. 33

¹³³ Ibid. s. 41

¹³⁴ Arnold Johansson med flera, *Händelser, människor och miljöer i gamla Karlstad*, s. 50

går åt ett arkitektoniskt håll. Året 1834 får Karlstad en soldatanläggning vid Trossnäs som senare anlades uppe på Kasernhöjden.¹³⁵ Under 1800 – talets senare del utvecklades Karlstad till en industri – och handelsstad med glasbruk, textilfabriker och en fabrik för pappersmaskiner,¹³⁶ en industri som underlättades av hamn – och järnvägsförbindelserna.¹³⁷ Befolkningen växte från 2165 år 1800 till 11 869 år 1900. Året 1950 hade antalet invånare ökat till 35 625¹³⁸ för att idag år 2009 vara uppe i 84 000. Karlstad av idag är enligt Kåpe mer inriktad på handel och tjänster än på industrin.¹³⁹

3.2 Behovet av en ny begravningsplats, Västra Kyrkogården

På sockenstämman den 22/5 1796 diskuterade borgerskapet i Karlstad behovet av en ny begravningsplats då den ”gamla kyrkogården” på Lagberget nu var full intill bristningsgränsen. När man år 1790 gjorde den sista påfyllningen av jord insåg man begränsningen då kyrkan tagit skada genom utvecklingen av svamp inne i kyrkosalen. I slutet av 1700 – talet hade man dessutom problem med att kreatur letade sig in på kyrkogården.¹⁴⁰ Utöver det hade nu det Kungl. Maj:t anbefallt att gravvårdarna skulle anläggas utanför stadens gränser.¹⁴¹ Diskussion om att utvidga själva kyrkogården mot det som idag är Östra Kyrkogatan hölls (området innehöll kålgårdar). Det talades om att man även kunde ta bort gamla materialbodar och de ”murade gravar”¹⁴² som fanns för att på detta sätt få fram fler gravplatser. Att utnyttja marken mot norr fördes också på tal och enligt Bergqvist hade marken inte använts för begravingar. Dessa åtgärder ansåg man skulle räcka för att få tillräckligt med gravutrymmen och skulle bli mindre kostsamt för befolkningen.¹⁴³ Till slut enades man och marken norr om Östra bron från staden sett, köptes av perukmakaren Gagner för 150 riksdaler, och den 4 maj 1800 invigdes kvarteren A I och A II av pastorn J. Branzell.¹⁴⁴ Till en början inhägnades området provisoriskt innan muren

¹³⁵ Arnold Johansson med flera s. 126

¹³⁶ Leif Kåpe, s. 97

¹³⁷ Ibid. s. 150

¹³⁸ Ibid. s. 51

¹³⁹ Ibid. s. 97

¹⁴⁰ N. F. Bergqvist, *Gamla Kyrkogården i Karlstad*, s. 17

¹⁴¹ Ibid., s. 7

¹⁴² Ibid. s. 25 och 28, se också bilaga 15 bild 3 en av dessa var det Lidbackska gravkoret som idag finns på Västra Kyrkogården. Paul Lidback hade ordnat så att det fanns 33 riksdaler 16 skilling specie, varav halva årsräntan var till för skötseln av gravkoret efter hans och hans anhörigas död.

¹⁴³ Ibid. s. 9 ”den gamla löjlige plägseden at å hela norra sidan af kyrkogården ej begrava några lik som endast grundad på en gammal widskeplig fördom, owärdig våra mer upplysta tiden, ändteligen bortlägges”

¹⁴⁴ Se bilaga 4 figur 5

restes som skydd mot tamboskap och vilda djur.¹⁴⁵ Efter hand då Västra utökats med kvarteren B I och B II invigda 1838, C I och C II invigda 1853, D I och D II invigda 1872, har även muren byggts ut.¹⁴⁶

I samband med att kvarter B I och B II skulle anläggas vände man sig till Per Sundberg och Chr. Andersson för att få en struktur av hur området med vintergraven som senare kallades för Meta (invigd 1838 i samband med B – området) skulle se ut. I uppdraget ingick att föreslå kostnader för enskilda gravar även de på A – fältet samt plantering. Enligt Bergqvist var de enskilda gravarna på A – området från början inga köpegravar.¹⁴⁷ Till skillnad från A – området kom B – området inte att innehålla några allmänningar samt att allmänningen på A I gjordes om till enskilda gravar.¹⁴⁸ Köpeskillingen fastställdes år 1828 för den större enskilda graven till 10 riksdaler banco medan den mindre kostade 6 riksdaler. För kvarteren C I och C II nämns återigen kapten Andersson och de innehåller vardera en allmänning. Priset för köpegravar bestämdes till 2 riksdaler banco för de större och 1 riksdaler 16 skilling banco för de mindre. Området invigdes av Biskop Agardh. D – områdets första grav såldes i oktober 1872 och i början innehöll området en allmänning men precis som på området A I ändrades den till enskilda köpegravar.¹⁴⁹

Ur ett protokoll från 12 februari 1878 tar man upp att det är många som köper två platser på en gång och att man borde höja priset från 20 kronor till 50 kronor. Samma år 25 september diskuteras det om att antalet allmänna gravplatser är för få och man behöver mer utrymme för detta.¹⁵⁰ Det dröjde inte många år förrän man åter behövde mer mark och införskaffade då marken till det som idag är Östra Kyrkogården, invigd 1895 av biskop C.H. Rundgren.¹⁵¹

3.2.1 Västra Kyrkogårdens gravvårdar, 1800 – 1920 – talen

För min undersökning på Västra Kyrkogården utgick jag ifrån kvarteren A I, A II, B I och B II.¹⁵² Av Morgan Cederlund fick jag ett dokument över K – märkta gravar vilka var till stor hjälp för mitt urval. Till det tillkommer boken *Gamla Kyrkogården i Karlstad* av N. F. Bergqvist som mer ingående beskriver dem som ligger begravda på kvarteren. Jag minskade ned urvalet ytterligare

¹⁴⁵ N. F. Bergqvist, s. 14

¹⁴⁶ Ibid. s. 30 – 31, se också Bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården

¹⁴⁷ Ibid. s. 23

¹⁴⁸ Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården

¹⁴⁹ Bergqvist, s. 31

¹⁵⁰ Karlstads stadsförsamlingars kyrkoarkiv, *Protokoll från åren mellan 1876 – 1931*, V ärmlandsarkiv

¹⁵¹ Se bilaga 4 figur 5 Minnesplattan inne på den Västra Kyrkogårdens entré från Rudsvägen

¹⁵² Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården

genom att ta bort de gravvårdar som var yngre än 1920 – talet förutom med en intressant äldre titel. Till slut hade jag sammanlagt 172 gravvårdar, på en del gravplatser jag valt finns det mer än en gravvård. De flesta utom två av gravvårdarna är omringade av grus. Höjden på de stående gravvårdarna varierar då de lägre oftast är mellan 50 till 90 centimeter på höjden och 40 till 60 centimeter på bredden. De högre stenarna förekommer från 1.20 till dryga 3 metern på höjden och 60 till 80 centimeter på bredden. De flesta höll sig över 1.20. Liggande hållar är från 30 x 40 centimeter och de större ligger på cirka 1.20 x 0.80 meter.

Av de 172 gravvårdarna är 165 gjorda av sten och sju av gjutjärn. Materialet gjutjärn förekommer: tre kors, tre sköldar och en urna. Det finns ingen gravvård av träslag. Av olika populära stenformationer¹⁵³ som sägs ha varit vanliga under 1800 – talet fann jag följande:

Stenformationer	Antal
Obelisker	19
Höga grova stenar (Bautastenar?)	14
Höga slipade stenar	12
Stenkors på fyrkantigt stenfundament	10
Sten med topp som en krona	6
Pulpetsten	5
Pelare varav en avbruten	2
En papyrusrulle på fyrkantigt stenfundament	1
Stubbe	1
Sköld	1

Gravvårdarnas material:

De flesta gravvårdarna är av granit eller gnejs men det förekommer en del kalkstenar vilka är från det tidiga 1800 – talet. Utöver det finns marmorn representerad. Kalkstenarna representerar den tidiga delen av Västra Kyrkogårdens tillkomst och de flesta av dem har en försänkt text med inskriptioner som beskriver den döde som person och samhällsmedborgare.¹⁵⁴ De är antingen stående eller liggande. En rödaktig kalksten är från Kinnekulle.¹⁵⁵ Ett stenkors i kalksten finns.

¹⁵³ Se bilaga 20 bild 8 och bilaga 21 bild 9 Exempel på gamla gravvårdar Västra Kyrkogården

¹⁵⁴ Se bilaga 7 bild 1 Kvarter A I, Västra Kyrkogården

¹⁵⁵ Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården kvarter A I

Av marmor finns det fem stycken varav en av Brännlyckemarmor. En av den vanligare marmorn är som en papyrusrulle på granitfundament.¹⁵⁶

Graniten eller gnejsen som är röd eller grå, kommer från mitten av 1800 – talet och fortsätter fram till 1900 – talets början. De stenformationer man kan hitta bland dem är stenkorsen på fundament, stora höga stenarna och obeliskerna men även de lägre stenarna, pulpetstenarna, pelarna, stubben och skölden. Inslag av diabas och blå labrador finns. En del av graniten har Kyrkogårdsförvaltningens Kulturgrupp lyckats finna ut var den kommer ifrån vilket de tagit upp i dokumenten över K – märkta gravar¹⁵⁷:

Tranåsgranit 1 st.

Tallåsgnejs från Karlstad 4 st.

Bohusgranit 8 st.

Vångagranit 1 st.

Molkomsgranit 2 st.

Blå labrador från Norge 1 st.

Av dessa bergarter var 27 polerade varav två helpolerade. 33 stenar med grov eller slipad yta hade en markerad namnplatta medan 14 stycken hade en polerad. Fyra stycken hade en namnplatta i gjutjärn. Själva inramningen av gravvårdarna kunde se lite olika ut då 66 stycken hade häck, 38 stycken järngrindar stående på stenram, två stycken hade järngrindar men ingen stenram och de med enbart stenram var 43 stycken.

Inskriptionen:

När det gäller texten var 55 i relief och 113 med försänkt varav 55 i guld, 39 i svart och 19 utan färg. De med relief är mest från 1800 – talets andra hälft fram till 1900 – talets början. Under första delen av 1800 – talet sparades det inte på texten vilket man kan se på de tidigare gravvårdarna i kalksten. Ord som ”god fader”, ”redlig medborgare” och ”värdig ståndaktighet i lidandet” är bara några exempel på hur man beskrev den döde.¹⁵⁸ Under senare delen av 1800 – talet är texten enkel med några få undantag. Det blev mer vanligare att sätta ut namnen och

¹⁵⁶ Se bilaga 4 figur 5 Kvarter B I Västra Kyrkogården

¹⁵⁷ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör och Kyrkogårdsförvaltningens Kulturgrupp, Protokoll från år 2006, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad 054 – 14 19 80

¹⁵⁸ Se bilaga 7 bild 1 Exempel på inskription från tidigt 1800 – tal

årtalen tillsammans med kanske en hänvisning till någon del i Bibeln eller skriva familjegrav.

Yrkestitlar var viktiga inslag under 1800 – talet.¹⁵⁹

Det finns uthuggna symboler och här ges följande exempel: ängel med en biskopshuva framför, en bedjande kvinna, sorgeträd,¹⁶⁰ draperi, draperi med ett kors i en sol med strålar, uthugget kors i en ring,¹⁶¹ och en krans.¹⁶² På ett av gjutjärnskorsen syns en ängel med ett svärd i handen.¹⁶³ Det förekommer ett georgekors eller om det står för frimurarlogen.¹⁶⁴ Andra symboler är som följer:

Symboler relief	Antal
Kors	18
Urna	1
Stjärnor med eller utan strålar	3
Oljelampa	1
Krans	1
Timglas	1
Vingar	1
Krona	1
Blombad	1

Symboler försänkt	Antal
Kors i guld	6
Kors i svart	9
Kors i ring i guld	1
Stjärnor med el. utan strålar i guld	3
Sol med strålar i svart	2
Sol med strålar i guld	1
Oljelampa i guld	2

Allmänningen:

Allmänningen på A II är idag omgjord till minneslund och invigdes 1997. De spår som finns kvar efter gamla tider är den allmänna barnlinjen då det finns några enstaka barngravar kvar. Men

¹⁵⁹ Se bilaga 8 Exempel på inskriptioner och titlar

¹⁶⁰ Se bilaga 4 figur 5, Kvarter A II Västra Kyrkogården

¹⁶¹ Se bilaga 4 figur 5, Kvarter B I Västra Kyrkogården

¹⁶² Se bilaga 4 figur 5, Kvarter B II Västra Kyrkogården

¹⁶³ Se bilaga 4 figur 5, Kvarter A II Västra Kyrkogården

¹⁶⁴ Se bilaga 4 figur 5, Kvarter B I Västra Kyrkogården

spåren från äldre tider som troligen innehöll vita kors har sedan länge förmulnat och försvunnit. Enligt Morgan Cederlund kan det ligga upp till 500 – 600 personer på den lilla plätten.¹⁶⁵

Kostnader och fattigvård:

Med tanke på att det inte fanns några register kvar efter de gamla stenhuggerierna i Karlstad har jag fått basera en del uppgifter om kostnaderna på bouppteckningar och på fattigvårdens kostnader för de fattiga.¹⁶⁶ Enda uppgiften från fattigvården som var läsbar, är från 27/2 1832 för likkistor åt rotehjonet Bolla Larsdotter, enkan och rotehjonet Stina 2 rdr (?) vardera.¹⁶⁷ I Karlstads Stadsförsamlingars Kyrkoarkiv står det om allmänningen, att den dödes arvingar skall betala dödgravvaren en avgift för gravöppning och igenskottning. Reglementet säger också att det inte får ske någon plantering utan bara finnas ett tecken, som exempel ett kors i trä. Priset framkommer inte.¹⁶⁸

För gravvårdarna på Västra fick jag hjälp med en uppskattning om vad det i dagens läge kan tänkas kosta och här var Björn Samuelsson stenhuggare och ägaren av *Karlstad Sten – och gravvårdar* till stor hjälp. För gravvårdarna på Västra valde jag följande exempel: stenkors med fyrkantigt fundament, prisförslag: drygt 80 000 kr kanske mer, en obelisk polerad runt om prisförslag: 80 000 – 100 000 kr, en råhuggen hög sten prisförslag: 70 000 kr, en pulpetsten: cirka 7000 – 10 000 kr.¹⁶⁹

3.3 Ruds Kyrkogård

Omkring sekelskiftet 1800/1900 hade befolkningen växt så att man åter var i behov av en ny begravningsplats. Kyrkorådet blev den 5 maj 1915 enligt ett protokoll ur *Karlstads stadsförsamlings kyrkoarkiv* erbjudet att köpa marken av Ruds Herrgårds ägare Nils Persson. Den 5 augusti 1916 är köpet genomfört och det konstateras att man betalat 16 875 kr och 75 öre för marken ”beläget vid östra och södra Svinbäcksrået”.¹⁷⁰ Arkitekten bakom Ruds Kyrkogård är Sigurd Lewerentz och ritningen blev färdig år 1918 och finns att beskåda på kyrkogårdens kapellexpedition.¹⁷¹ Ruds Kyrkogård invigdes 1 november 1919 av biskop J. A. Eklund och de första gravarna var en familjegrav på kvarter 2 gård 20, (9/4 1920), en pelargrav med en urna på

¹⁶⁵ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 14 19 80 2009 – 03 – 18 32

¹⁶⁶ Se bilaga 12 och 13, över exemplen på begravningskostnader och gravstenskostnader

¹⁶⁷ Karlstads Stadsförsamlingar 1832 – 1837, 0: 3 Värmlandsarkiv

¹⁶⁸ Karlstads stadsförsamlingars Kyrkoarkiv år 1878 Värmlandsarkiv

¹⁶⁹ Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och gravvårdar, Karlstad 054 – 86 62 76 2008 – 12 – 29

¹⁷⁰ Karlstads stadsförsamlings kyrkoarkiv, *Protokoll från åren mellan 1828 – 1931* Värmlandsarkiv

¹⁷¹ Se bilaga 16 bild 4 Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad, Kontoret 054 – 14 14 60

toppen, och en allmän grav på kvarter 3 (26/10 1920).¹⁷² Större delen av begravningsplatsen var inte färdig men det fanns en plan att gå efter. Gravrätten var fri under 25 år och eftersom det var få som hade råd att bekosta en köpegrav rådde den allmänna linjen eller allmänna varvet. Det finns spår efter den tiden som varade fram till tidigt 1970 – tal på flera områden.¹⁷³

Efter hand färdigställs nya gravplatser samtidigt som man för att säkerställa framtida behov år 1943 köper in ytterligare mark, även denna gång från Ruds Herrgård, det som idag ligger utanför norra delen av kyrkogårdsmuren och invigdes år 1976.¹⁷⁴ Arkitekten för nya området, Åke Porne, vann en tävling som utlystes för gravplatsanläggningen.¹⁷⁵ Begravningsplatsen innehåller idag ett krematorium med ett tillhörande Kolumbarium och Uppståndelsens, färdigt 1938, för att senare kompletteras med Korsets kapell som kom i bruk 1968 vilket medförde att Karlstad nu hade en ny Kyrkogård.¹⁷⁶

Gamla delen av Ruds Kyrkogård består av kvarteren 1, 2, 3, 3 U, 4, 4 U, 5, 5 U, 6, 6 U, 7, 8 A – E, 9, 9 U, 10, 10 U, 11 A – D, 12 A – D, 13, 13 U, 14, och 14 A. Den innehåller också den äldre Minneslunden placerad mellan kvarteren 3 och 9. Den nyare delen av kyrkogården innehåller följande kvarter: 14 U, 15 – 24 samt Björken, Linden, Eken, Enen, Granen, Tallen och Rönnen. På den nya delen finns även den nya Minneslunden och Asklundarna.¹⁷⁷ Ruds Kyrkogård har haft både allmänningar och barnallmänningar men de flesta är idag omgjorda till vanliga kist – och urngravar.¹⁷⁸

Under åren 1920 fram till ungefär 1983 kunde man som kund fortfarande få betala för sin gravplats. Och de uppgifter jag fått är att man betalade 50 kronor/kvadratmetern. Kistgrav på 2.4 x 2.4 x 50kr = 288 kronor och en urngrav, 1.50 x 1.50 x 50 kronor = 112 kronor. Idag är platserna gratis och betalas via kyrkoskatten. De flesta idag väljer att kremas och vid valet av gravplats är varannan en ny gravupplåtelse där den gamla stenen ingår. Går det inte att återanvända stenen kan ny anskaffas.¹⁷⁹

¹⁷² Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning, 2009 – 03- 18se bilaga 2 figur 3 33

¹⁷³ Morgan Cederlund, *Kyrkogårdsnämndens kulturgrupp*, reviderat dokument från 2007 – 07 – 31

¹⁷⁴ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården

¹⁷⁵ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80

¹⁷⁶ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80

¹⁷⁷ Se bilaga 2, figur 3 Norra Kyrkogården

¹⁷⁸ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80

¹⁷⁹ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80

3.3.1 1940 – 1970 – talens gravvårdar

För min undersökning för tiden 1945 – 1975 valde jag kvarteren 7, 14 och 14 A¹⁸⁰ för att få fram de årens gravvårdsutseende, skriftter och symboler. De gravvårdar som var av yngre tid från 1976 och framåt rensades bort inför undersökningen då jag ansåg dem likna dagens allt för mycket.

3.3.2 Kvarter 7

Kvarteret är gräsbevuxet och består av familjegravar med hållar placerade på en mindre höjd inramad av ett buskage med rododendron, och stående gravvårdar efter muren. Det finns en större allmänning som delas på mitten i en östlig och en västlig del av två rader med gravar för make och maka i samma grav, vilket inte var något man kunde räkna med på en allmänning. Risker fanns att en make lades på en plats medan den efterlevande maken hamnade på en helt annan, såvida de inte avled strax efter varandra. Området är från början för kistor.¹⁸¹ På den östliga delen av områdets allmänning finns några platser för koncentrationslägerfångar från Tyskland, där två katolska kvinnor från Bergen – Belsen är begravda.¹⁸²

Familjegravarna och den västliga delen av allmänningen är del av min undersökning minus de gravstenar som var äldre än 1960 – talet. Jag kom ner till antalet 163 gravvårdar varav 55 är köpegravar. De liggande hållarna är i storlekarna 1.10 x 0.60 till 1.20 x 0.80 meter, cirka storlekar. De stående och liggande gravvårdarna varierade i storleken från cirka 40 x 60 centimeter till 1.10 x 0.80 meter. Gravvårdarna på allmänningen höll sig mellan 25 x 30 centimeter till 40 x 50 centimeter. Av 163 gravvårdar är fem stycken vita träkors samt två av järn. En gravvård är av gjutjärn formad som en pil.

Kvarter 7, köpegravarna på höjden:

Köpegravarna på den lilla höjden med rododendronbuskagen består av liggande hållar, 38 stycken, och en natursten. Av de liggande hållarna är två stycken av kalksten, resten är av röd eller grå granit eller gnejs. De flesta har mönster i relief runt kanterna eller en ram i relief andra är släta utom för bokstäverna. En sten har polerad framsida de andra är slipade. Två av gravvårdarna har järnringar vid varje hörn. När det gäller gravvårdarnas inskriptioner är de flesta i relief utom tre stycken vars text är försänkt och en av dem är målad med svart. Skriften är

¹⁸⁰ Se bilaga 2 figur 3 Norra Kyrkogården

¹⁸¹ Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

¹⁸² Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18 35

sparsam med några få yrkestitlar och det finns endast 1 hänvisning till bibeln.¹⁸³ Symboler jag fann:

Symbolerna i relief	Antal
Korset	20
Bladkvistar	10
Oljelampa	10
2 svärd i kors	1
Stjärna med eller utan strålar	6
Sol med vattenkant	1
Sol utan	1
Krona ovanpå en cirkel med 2 papyrusrullar	
korsande varandra med 3 stycken kronor	1
En sol eller stjärna i en triangel	1

Kvareter 7, köpegravarna efter muren:

Köpegravarna efter muren är 16 stycken varav ett järnkors och två naturstenar. Tre stycken gravstenar har en grovt huggen ram. Stenarna är i materialen röd eller grå granit eller gnejs. De som har ram i relief är fem stycken. Skriften är sparsam och tolv av gravvårdarna har text i relief. Det fanns 5 stycken med försänkt text varav 4 i svart och 1 i guld. Texten är sparsam med några få yrkestitlar.¹⁸⁴

Av 16 stenar var det 10 som hade en symbol antingen försänkt eller i relief:

Symboler i relief	Antal
Korset	3
Stjärna	1
Harpa	1
Timglas	1
Kvist	1
Strålar i relief	1

Symboler försänkta	Antal
Stjärna	1

¹⁸³ Se bilaga 9 Exempel på titlar

¹⁸⁴ Se bilaga 9 och 10 Exempel på titlar och inskriptioner

Harpa	1
Harpa i svart	1
Strålar i guld	1

Andra symboler jag fann var en cirkel med ett kors i av metall samt en platta av samma material med en bedjande kvinna.¹⁸⁵

Kvarter 7, allmänningen:

På den allmänna delen är stenarna mycket mindre¹⁸⁶ än övriga området vilket framgår av de uppgifter om gravvårdens storlekar jag nämnt ovan. 110 gravvårdar ingår i undersökningen varav sex stycken är vita träkors och två av järn. Det finns en gravvård av järn formad som en pil. Stenarna är som ovan mest av röd eller grå granit eller gnejs men det finns inslag av svart diabas. Åtta stycken är av natursten och två av grovt huggna stenar. De flesta gravvårdarna har mönster eller ramar i relief och 41 av dessa har ett kors med korsande kvistar eller en sol med strålar. Dessa är ofta små rektangulära med en rundad topp.¹⁸⁷ Relief mönstren samt texten är alla polerade. Stenar som stack ut var svarta med mönster i kors med ekblad, tre stycken polerade. Skriften är mycket sparsam¹⁸⁸ och jag fann att på 70 stenar var texten i relief och de stenar vars text var försänkt var 13 målade i svart, sex i guld och nio stycken utan färg. Symboler:

Symboler i relief	Antal
Kors	21
Kvistar och blommor	11
Drapering	1
Klockor	3
Stjärna	10
Sol med strålar där det inte ingår i mönstret på stenen	4
Oljelampa	1
Tulpan	1
Harpa	1
En grekisk symbol	1

¹⁸⁵ Se bilaga 2 Kvarter 7 muren, Norra Kyrkogården,

¹⁸⁶ Se bilaga 17 bild 5 Exempel på gravvård kvarter 7 allmänningen Norra Kyrkogården

¹⁸⁷ Se bilaga 2 Kvarter 7, allmänningen, Norra Kyrkogården

¹⁸⁸ Se bilaga 10 Exempel på inskriptioner

Symboler försänkt	Antal
Kors i svart	2
Kors i guld	1
Kors utan	4
Stjärna i guld	3
Stjärna utan färg	2
Sol i guld	1

Kostnader och fattighjälp:

Två fall under 1950 – talet nämns i bouppteckningarna där man i ena fallet betalat begravningskostnader och övrig skuld för ett dödsbo med 6 986,03 kr för vård och underhåll. Ett annat fall har gått genom Karlstads Fattigvårdsstyrelse och kostade 112,00 kr.¹⁸⁹ Det framkommer också under 1950 – talet uppgifter om att ett försäkringssystem för begravningshjälp vuxit fram. Utöver att någon enstaka får fattighjälp har en del en försäkring själv eller får begravningshjälp via arbetsgivaren. Det finns uppgifter om medlemskap i föreningar och att dess bidrar med begravningshjälp (godtemplare, allmänna understödsfonden,) med från 200 – 700 kr.¹⁹⁰ Kostnadsförslagen som Björn Samuelsson ger mig för detta område är för liggande hållarna cirka 30 000 kr i dagsläget, för de efter muren cirka 15 000 kr och de på allmänningen ligger på mellan 6000 – 8000 kr beroende på vad man väljer för gravsten.¹⁹¹

3.3.3 Kvarteren 14 och 14 A

Kvarteren 14 och 14 A är tidstypiska då storleken på gravvårdarnas maxhöjd och bredd är bestämda av ritningar. Områdena är gräsbevuxna. Stenarna har i stort sett samma utförande vad gäller formen och utseendet vilket sägs ha underlättat en del för stenindustrin. Kvarteren är kistkvarter med stående gravvårdar. Modellen på kvarterets gravstenar kom enligt Morgan Cederlund att kallas för ”portföljmodellen”.¹⁹² Kvarter 14 innehåller två fält och där varierar gravvårdens höjd från 60 centimeter till 1.25 meter och bredden ligger på 45 till 65 centimeter. På kvarter 14A mäter gravvårdarna från 30 – 75 centimeter på höjden och bredden ligger på 40 till

¹⁸⁹ Karlstads Rådhusrätt FII: 39 1950 Värmlandsarkiv

¹⁹⁰ Karlstads Rådhusrätt FII: 39 1950 Värmlandsarkiv

¹⁹¹ Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och gravvårdar, Karlstad 054 – 86 62 76 2009 – 04 – 17

¹⁹² Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör Karlstads Kyrkogårdsförvaltning 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

50 centimeter.¹⁹³ De bergarter som är representerade på dessa områden är granit och gnejs vars färger varierar mellan röd och grå med någon enstaka diabas.

Kvarter 14:

På kvarter 14 är antalet gravvårdar jag använt mig av 215 stycken varav 212 i sten och tre stycken är av järnkors. Stenarna är oftast rektangulära i sin form. Toppen kan variera från rak linje till en rundad eller spetsig topp. Två av gravvårdarna avviker i utseendet, en pil och ett kors. Gravvårdar i natursten eller grov yta var 21 stycken och 45 stycken hade en polerad framsida och de flesta bär mönster eller ramar i relief. De mest återkommande mönstren på stenarna eller med ram i relief är kors med kvist. Korset och kvisten finns också i metall vilket var en återkommande symbol.¹⁹⁴ När det gäller skriften fann jag att 160 gravvårdar hade text i relief och försänkt text 58 stycken varav 26 utan färg, 27 i svart och fem i guld. Fem stycken av de med försänkt text är i skrivstil. Texten är sparsam på de flesta med några undantag som har längre strofer och citat. Några få hänvisar till Bibeln. 17 av gravvårdarna hade en yrkestitel.¹⁹⁵ Av symbolerna är de flesta i relief. Andra symboler i relief jag funnit är en inhuggen fiol, 15 stycken kors med kvist i metall, händer som tar i varandra i metall två stycken, händer runt ett kors i metall, två vita duvor på varsin sten, en bedjande kvinna i metall på 2 stenar och 3 stycken kors i gjutjärn som gravvård¹⁹⁶:

Symboler i relief	Antal
Enkla kors med eller utan kvistar och blommor	43
Kors med cirkel	7
Kors med strålar	8
Georgeskors (eller ordenskorset)	5
Grekiskt kors	2
Kvistar	10
Stjärna med strålar	29
Sol med strålar	18
Timglas	5
Träd	2

¹⁹³ Se bilaga 18 bild 6 Exempel på gravvård från kvarter 14 A, förekommer även på kvarter 14 Norra Kyrkogården

¹⁹⁴ Se bilaga 2 figur 3 Kvarter 14, Norra Kyrkogården,

¹⁹⁵ Se bilaga 10 och 11 Exempel på inskriptioner

¹⁹⁶ Se bilaga 2 figur 3 Kvarter 14 Norra Kyrkogården,

Duva med kvist	4
Krona	1
Oljelampa	3
Harpa	1
Rosor	2
Draperi	3
Tre fåglar	8
Två händer om ett kors	2
Vatten	4

Symboler försänkt	Antal
Kors enkla varav en med strålar utan färg	13
Kors enkla i svart	14
Kors enkla i guld	3
Ax i guld	1
Sol med strålar	1
Ros	1
Duva utan färg	2
Stjärna med strålar i guld	4
Stjärna i svart och utan färg	1 av varje
Timglas utan färg	1
Kvistar och krona i guld	1 av varje
Hjärta, kors och ankare utan färg	1
Harpa i svart	1

Kvarter 14 A:

Kvarter 14 A är precis som 14 ett arkitektritad kvarter för kistgravar enda skillnaden är att det är en allmänning. Bergarterna är granit eller gnejs, röda eller grå med någon enstaka diabas. 15 stycken hade en polerad sida. Det var flera stenar som liknade varandra där man hade ett kors i ena hörnet som var högre än det andra. Andra hade mönster i relief med ett kors på land med en strålande sol, en rektangulär sten med rak ovansida. Andra med en rund topp och kors med kvist. 52 stenar har text i relief, och 14 försänkt text varav åtta utan färg och sex är i svart. De texter jag fann här var sparsamma precis som symbolerna här nedan.¹⁹⁷ En symbol som inte var i relief eller försänkt var en vit duva:

¹⁹⁷ Se bilaga 11 Exempel på inskriptioner och titlar

Symboler i relief	Antal
Sol med strålar	13
Tre fåglar	6
Kors även de reliefmönstrade	15
Kvist	5
Duva med kvist	1
Vattenkant i lag med sol	4
Stjärna med strålar	3
Blomma	1
Stjärna	1

Symboler försänkt	Antal
Kors utan färg	4
Tre fåglar utan färg	1
Sol med strålar utan färg	3
Sol med strålar i guld	1
Kvist	1
Stjärna med strålar utan färg	3
Duva med kvist utan färg	1
Kors med strålar utan färg och i guld	1 av varje

Kostnader och fattigvård:

Då kvarter 14 är ett köpegravskvarter är det inte aktuellt med fattigvård. Det kostnadsförslag jag fick var 12 000 – 15 000 kr beroende på vilken storlek och utformning på stenen man väljer. På kvarteret 14 A kan man tänka sig siffrorna 12 000 – 13 000 kronor.¹⁹⁸ Under åren 1950 fram till 1970 talen gäller samma uppgifter som under kvarter 7: fattighjälpen och försäkringar.¹⁹⁹

3.3.4 1990 – 2000 – talen

För den mer moderna tiden får följande kvarter representera gravvårdskulturen: Björken, Linden och Asklundarna. Björken och Linden är båda gräsbevuxna kistområden och kom i bruk under 1994. Asklundarna är områden med grus. Här har jag inte gjort något urval då alla representerar den moderna tiden. På Björken och Linden varierar stenarna från vanliga rektangulära med rak

¹⁹⁸ Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och gravvårdar, Karlstad 054 – 86 62 76 2009 – 04 – 17

¹⁹⁹ Yvonne Aitman, *Familjerätten*, Socialförvaltningen i Karlstads Kommun 054 – 29 50 00 2008 – 12 – 18

eller rundad topp till naturstenar. Storleken håller sig mellan 30 till 40 centimeters höjd och cirka 45 till 50 centimeter i bredd. Asklundarna innehåller stenplattor som alla är av samma storlek, 16 x 23 centimeter.

3.3.5 Kvarteret Björken:

Det finns 36 gravvårdar och alla är av materialet granit eller gnejs röd eller grå, någon enstaka svart. 29 gravvårdar är stående medan fyra är liggande och två är av natursten. 21 stenar har polerad framsida varav två är polerade runt om och tio har lite grövre yta. Få har mönster i relief och ingen har ram i relief. Mönstren visar en älvdal med soluppgång, två med träd av björk, två med blommor och en med en ängel. Några yrkestitlar fann jag inte på området men ett kors i relief som symbol. Texten som finns är alla försänkta utom en i relief. Av de försänkta var 13 utan färg, 15 i guld, sex i vitt och en i svart färg. Förutom namn och årtal förekom några längre texter men desto fler symboler.²⁰⁰ De symboler som satt ovanpå stenen var fyra stycken småfåglar i brons, en ros i brons och fyra stycken vita duvor.²⁰¹

Symboler försänkta	Antal
Sol med strålar i guld	4
Sol med strålar utan färg	2
Tre fåglar utan färg	6
Tre fåglar i guld	4
Tre fåglar i vitt	1
Stjärna med strålar i guld o vitt	1 av varje
Ros i guld och vitt	1 av varje
Kors i guld	2
Eka med vatten utan färg och guld	1 av varje
Solros i guld	1
Fisk i guld med lina	1
Blomman Linnéa i guld och vitt	1 av varje
En musiknot i guld	1
Träd utan färg	1
Ax utan färg och i guld	1 av varje
Fåglar på kvist i guld	1

²⁰⁰ Se bilaga 12 Exempel på inskriptioner

²⁰¹ Se bilaga 2 figur 3 Kvarter Björken, Norra Kyrkogården

3.3.6 Kvarteret Linden:

Kvarteret Linden innehåller 44 gravvårdar varav fyra stycken liggande (en som ser ut som en uppfälld bok) och två är naturstenar. Stenarna är precis som Björken en samling av grå eller röda granit eller gnejs. Det finns några i diabas. 18 gravvårdar är polerade varav en är helt polerad. Stenarnas storlekar varierar även här från cirka 30 x 40 centimeter till 60 x 50 centimeter. Endast tre stenar har reliefmönster som föreställer en ros, träd i form av en björk samt uppåtgående strålar med tre fåglar som flyger igenom. Ett enda kors i relief. Några yrkestitlar fann jag inte här. Av 44 gravvårdar är det endast en som har text i relief. De andra är försänkta, 20 stycken utan färg, 13 i guld, fyra i vitt och tre stycken i svart. De symboler jag fann i brons var ett upphöjt kors, en liten fågel och en katt. Utöver det en vit duva.²⁰² Texterna var här rätt sparsamma men då fanns det desto fler symboler.²⁰³

Symboler försänkta	Antal
Kors med en Jesus i svart	2
Kors med Jesus i guld och utan färg	1 av varje
Kors med blommor i vitt	1
Kors med blommor i guld	2
Två hjärtan i brand i guld	1
Hjärta utan färg	1
Tre fåglar utan färg	7
Tre fåglar utan i vitt	1
Duva med kvist utan färg	2
Duvor i solstråle i vitt	1
Ros utan färg	1
Liljekonvalj med gröna blad och blommor i vitt	1
Liljekonvalj i guld	2
Liljekonvalj utan färg	1
Skogstjärnan i vitt och guld	1 av varje
Ax i vitt	2
Ax i guld	1
Blommor utan färg	7
Blommor i vitt	2
Blommor i guld	2

²⁰² Se bilaga 2 figur 3 Kvarter Linden, Norra Kyrkogården

²⁰³ Se bilaga 12 Exempel på inskriptioner

Fågel på kvist i guld	1
Fågel på kvist utan färg	3
Fågel på kvist i vitt	1
Tre fåglar utan färg och i vitt	1 av varje
Träd i guld	2
Sol med strålar i guld	4
Sol med strålar utan färg	2
Katt utan färg	2
Pingstliljor i guld bladen i svart	1
Stjärna utan färg	1

3.3.7 Asklundarna:

Området kom till på förslag av Morgan Cederlund och i samråd med kyrkogårdschefen Mats Svensson. Arbetet lämnades in till en firma. Idén till själva grusytan var Kennet Hedgrens (kyrkogårdsarbetare) förslag. Asklundarna invigdes år 2004 och är fem till antalet med 440 platser i varje och varje del har sin speciella färg på stenen och texten. Alla texter är försänkta. Backsippan, rödgrå vångagranit med text i guld. Blåsippan, ljusgrå granit med djupblästrad text, ingen färg. Gullvivan, svart granit med text i guld, Linnéan, rödådrig granit med text i vitt och den sista Vitsippan med gråsvart granit även den med text i vitt. Här förekommer det inga symboler förutom stenarna på väggen och deras färg på texten.²⁰⁴

Kostnader och fattighjälp:

För Björken och Linden finns kostnadsexempel på allt från 5 500 upp till 20 000 beroende på vad man väljer.²⁰⁵ För stenplattan i Asklundarna betalar man 2500 kronor för ingraveringen av namn och årtal samt monteringen. För ytterligare ett namn med årtal, 2000 kronor. Fattighjälpen står de sociala myndigheterna för och man får för begravningen 12 300 kr och en gravsten för 8 200 kr. stenen är polerad på framsidan utan symboler och texten är försänkt utan färg. Ibland händer det att socialen skickar begravningsräkningen till den allmänna arvsfonden som då går in i stället.²⁰⁶ Är du anställd kan det finnas en försäkring som utbetalas när du dör och den är på ett halvt basbelopp cirka 21 000 kr och betalas ut till dödsboet.²⁰⁷ Efterlevandeskyddet som finns i din

²⁰⁴ Se bilaga 19 bild 7 Asklunden Backsippan Norra Kyrkogården

²⁰⁵ Se bilaga 22 Exempel på moderna gravvårdar och priser

²⁰⁶ Yvonne Aitman, Familjerätten, Socialförvaltningen, Karlstads Kommun 054 – 29 50 00 2008 – 12 – 18

²⁰⁷ Yvonne Aitman, Familjerätten, Socialförvaltningen, Karlstads Kommun 054 – 29 50 00 2008 – 12 – 18

egen privata försäkring går direkt till de efterlevande och kan variera beroende på vilket bolag du har. Folksam: 120 000 oavsett ålder, tjänstegruppliv via arbetsgivaren, ett kollektavtal upp emot 246 000.²⁰⁸ Länsförsäkringar Värmland: 200 000 – 300 000 kronor beroende på vilken premie du väljer att betala.²⁰⁹

²⁰⁸ Folksams Försäkringsbolag 0771 – 950 950 2008 – 12 – 18

²⁰⁹ Länsförsäkringar 054 – 775 15 00 2008 – 12 – 18

4. Diskussion och slutsats

4.1. Diskussion

Syftet med den här uppsatsen har varit att väcka intresset för våra kyrkogårdars och gravvårdars sociala och ekonomiska historia, där utvalda områden på Västra – och Norra Kyrkogården varit i fokus. Det som varit intressant är inte bara gravmonumenten och deras storlek i sig utan också deras placering, form och färg, skrift och symboler.

Tre teorier har legat till grund för tolkningen av arbetets forskning där gravmonumenten och deras betydelser varit det viktiga inslaget. Lundahistorikern Ulf Zander beskriver monumenten i boken *Historien är nu*, med ord som ”storartade och imponerande” och att de var till för att ”påminna och erinra” sin samtid. Monumenten ska alltså ha haft en didaktisk innebörd där man velat visa den samtida människan betydelser i olika sammanhang.²¹⁰ Zander skriver vidare i sin text om att för att få en förståelse för monumentens innebörd bör man studera dem på plats och gärna med tidsperspektivet i minnet för den tid de restes.²¹¹ Utseendet och funktionen på våra monument tycks ha varit påverkade av samhällsinfluenser, idéer och ideologier.²¹² Kommer man underfund med hur gravvården och dess placering fungerar, vilket skedde under uppsatsens undersökning, ser man på kyrkogårdens samhällsfunktion med helt andra ögon.

Att gravvårdarna kan ses som symboler förstår man med den förklaring som Stefan Lundblad i sin artikel *Skrivet i sten* ger, att graven som status under medeltiden fram till tidigt 1900 – tal var viktig. Gravvården under dessa tider visade upp den dödes sociala status, inte bara i storleken och utformningen, utan också genom inskriptionerna och symbolerna. Det var viktigt för de efterlevande och affärerna att monumentet visade vilken roll den döde spelat i sitt samtida samhälle.²¹³ Gravvårdarna på Västra Kyrkogården kan visa upp flera exempel från tidigt 1900 – tal där den döde beskrivs ingående både som person och affärsidkare.

Tider förändras och samhället med det, vilket Anita Theorell och Per Wästberg i boken *Minnets stigar* pekar på vilket gjort sitt avtryck på våra kyrkogårdar. Detta genom förminskade gravvårdar och mer personlig stil. Familjegraven idag sägs inte längre vara lika viktig varken som

²¹⁰ Ulf Zander, *Historien är nu*, s. 104

²¹¹ Ibid. 122 – 123

²¹² Ibid. s. 111

²¹³ Stefan Lundblad, *Skrivet i sten*, s. 36 – 37

knutpunkt eller statussymbol då samhället mer gått åt det individualistiska hållet.²¹⁴ Västra – och Norra Kyrkogårdarna är inte några undantag från denna regel.

När det gäller tidigare forskning verkar det som intresset har legat mer åt den äldre tiden i vår kyrkogårdshistoria vilket Lars Bondesson i sin bok *Seder och bruk vid livets slut*, Theorell/Wästbergs *Minnets stigar*, och N. F. Bergqvist bok *Gamla Kyrkogården i Karlstad*, skrivit om. Våra moderna gravstenar idag kanske inte är av något större intresse för forskning då de inte längre är stora och pampiga som sticker ut. Men som detta arbete visar upp kanske man mer kan förstå det individualistiska perspektivet från det samhället vi lever i.

Kvartersindelningen på våra kyrkogårdar och begravningsplatser tycks ha djupa rötter från tidig medeltid. Redan under kristendomens införande ville den högre samhällsklassen ha en särskild plats för sin familj och kyrkogården delades in efter gårdarna med de bästa platserna åt söder och väster. De utan medel fick tydligen nöja sig med de sämsta platserna som ofta var placerade mot norr och väster.²¹⁵ Som begravningspraktik användes varvsbegravningen där man grävde i varv runt kyrkan.²¹⁶ Hur det såg ut i Karlstad på den äldsta kyrkogården framkommer inte. Däremot har Bergqvist funnit tecken som tyder på att varvsbegravningen utfördes på Lagberget runt domkyrkan precis som i övriga Sverige. Undantaget här var väderstrecket mot norr så det verkar som om vidskepelsen mot nordsidan funnits även i Karlstad.²¹⁷

Skötseln av gravvården och kyrkogårdarna runt om i landet ställde till ett stort problem då de högre samhällsstanden lät sig begravas inne i kyrkan eller i gravkor. Som författarna Theorell/Wästberg och Bondesson beskriver det hela verkar det bero på att de högre standen hade sina egna bestämda platser och därmed var kyrkogårdens utseende förövrigt inte längre så viktig för dem.²¹⁸ Det verkar som att det även i Karlstad funnits gravkor varav det mest kända är den Lidbackska graven. De andra finns det inga som helst spår efter samt att den Lidbackska flyttades från Lagberget till Västra under sekelskiftet 1900.²¹⁹

År 1815 sker en lagstiftning där platserna i kyrkan förbjöds samt att begravningsplatserna skulle flyttas utanför stadens gränser och inhägnas vilket också sker i Karlstad då både Västra – och Norra Kyrkogårdarna från början legat utanför stadsgränserna. Reaktionerna på förbudet om

²¹⁴ Anita Theorell, Per Wästberg, s. 10

²¹⁵ Theorell/Wästberg, s. 14

²¹⁶ Ibid. s. 17

²¹⁷ N. F. Bergqvist, s. 9 och 17

²¹⁸ Lars Bondesson, s. 81

²¹⁹ Bergqvist, s. 23

gravplats i kyrkan lät inte vänta på sig. Borgerskapet krävde som kompensation egna områden för köpegravar. Kreti och pleti ville man inte beblanda sig med då dessa fick nöja sig med en plats på allmänningen vilken var gratis.²²⁰ Men till en början verkar det som även ”köpegravarna” i Karlstad har varit fria från avgifter då Bergqvist antyder att det var först då Västra Kyrkogårdens B – område anlades 1838 som man började ta ut ett pris.²²¹ Efter det verkar det som Karlstad har haft köpegravsplatser fram till början av 1980 – talet.

Efterhand som samhället förändras mot det mer moderna så förändras också synen på kyrkogården vilket leder till att den mer liknar en park. Västra Kyrkogården samt Ruds Kyrkogård är inga undantag då båda arkitektritas under 1800 – och 1900 – talen.²²²

Att samhället vi lever i påverkar våra gravvårdar är ingen större hemlighet då det syns klart och tydligt vad gäller utseendet på stenarna, materialet de är gjorda av, deras skrifter och symbolerna. I Karlstad kan man se att de tidiga gravvårdarna var av kalksten för att senare under andra halvan av 1800 – talet övergå till antingen obelisker eller höga grovhuggna stenar av grå, röd eller svart granit. Det finns spår efter lokala bergarter från Karlstadsområdet som Tallåsgnejsen som troligen kommer från Wåxnäsområdet samt graniten från Molkom. Detta kan vara ett tecken på att det funnits en lokal stenhuggeritradition i Karlstad tillbaka i tiden.²²³

Att stenarna ser ut som de gör på Västra Kyrkogården kan enligt Lundblad tyda på att man även här har blivit påverkad av influenserna som nationalismen och romantiken som florerade under 1800 – talet. Flera av gravvårdarna liknar varandra och återkommer vilket kan vara ett tecken på att det även i stenvärlden förekom modeinfluenser.²²⁴ Kanske det var enklast för stenhuggerierna då de hade en mall att gå efter. Efterhand som samhället utvecklas förändras tanken på gravvården som symbol vilket märks då stenarna blir allt mindre för varje årtionde som följer och som exempel är Ruds Kyrkogård mycket bra att visa det på. Gravvården av idag som man kan se ute på de nya områdena på Ruds Kyrkogård visar tydliga tecken på att de är små jämfört med de som representerar 1800 – talet.²²⁵

Inskriptionerna från början av 1800 – talet är försänkta och snirkliga men förändras under sekelskiftet 1900 till mer strama linjer samt att skrift i relief blir vanligare. Skriften i relief

²²⁰ Bergqvist, s. 23

²²¹ Ibid. s. 23

²²² Theorell/Wästberg, s. 10 samt Bergqvist, s. 23 se bilaga 16 bild 4 Arkitektritningen Norra kyrkogården

²²³ Se bilaga 4 figur 5 Västra Kyrkogården

²²⁴ Se bilaga 4 figur 5 Kvarteren A I, A II, B I, B II, Västra Kyrkogården

²²⁵ Se bilaga 2 figur 3 Kvarteren Björken, Linden och Asklundarna, Norra Kyrkogården

fortsätter långt in på 1970 – talet för att under 1990 – talet och framåt åter bli ersatt av försänkt inskription. Det är alltså inte bara stenformationerna det går mode i utan även i inskriptionernas utförande och vad det beror på framkommer inte i texten. Kanske att industrialismens era underlättade för reliefens intåg. Även inskriften finns det tendenser till mode då man först beskriver den döde som person vilket visar på det dåvarande samhällets normer och värderingar. Under sekelskiftet 1800/1900 strämmas inskriptionen upp med enbart namn och årtal. Titlarna däremot verkar viktiga under hela 1800 – talet fram till början av 1920 – talet för att sedan under årtiondena som följer klinga av. När det gäller färgningen av inskriptionerna varierar det inte särdeles. De flesta av de försänkta skriftena under 1800 – talet har antingen förgyllning eller är målade med svart färg. Dagens moderna gravvårdar från 1990 – talet och framåt, där de flesta har försänkt inskription är övervägande delen utan färg eller är förgyllda eller målade i svart. Enda skillnaden mot äldre tider är att vit färg har gjort sitt intåg.²²⁶

Titlar som talar om yrken visar på att Karlstad varit en stad att räkna med industriellt, handelsmässigt och kulturmässigt men också att staden är en residensstad, samt stifts – och garnisonsstad och att staden haft sin beskärda del av adel, präster och borgare.²²⁷ Tecken finns på att Karlstad även hade sina ordensmedlemmar precis som övriga Sverige.²²⁸ Undersökningen tyder på att titlar inte är det första man sätter ut på en gravvård i dagens moderna samhälle. Det verkar mer som att man går in för att visa den personliga sidan av den döde i form av det de kanske tyckte om i livet.²²⁹

Kristendomen som samhällspåverkan syns klart och tydligt på våra kyrkogårdar då tecken som korset, solen, stjärnan, duvan och oljelampan med mera finns representerade. Övervägande delen av våra symboler på kvarteren nere på Västra Kyrkogården, kvarteren 7, 14 och 14 A på Norra Kyrkogården, är det kristna korset, solen och stjärnan som används flitigt i olika konstellationer. Det man inte tänker på är att det finns andra tecken representerade från bland annat antiken som rosen. De mer moderna gravvårdarna använder sig mer av andra kristna symboler vilket visar på att korset här har fått ge vika. De symboler man ser mer av är de tre fåglarna som lyfter mot skyn samt solen med sina strålar, gärna över ett vattenbryn. Kanske de som väljer dessa symboler inte direkt tänker på det kristna utan mer på det andliga eller naturen.

²²⁶ Se bilaga 2 figur 3 Kvarteren Linden och Björken samt delar av Asklundarna, Norra Kyrkogården

²²⁷ Se bilaga 8 Exempel på inskriptioner och titlar

²²⁸ Se bilagorna 4 figur 5 och 2 figur 3, Kvarteren AI, AII, BI, BII Västra Kyrkogården samt kvarteren 7, 14 och 14A, Norra Kyrkogården

²²⁹ Se bilaga 2 figur 3 Kvarter Björken och Linden Norra Kyrkogården

Här förekommer det också mer personliga tecken som till exempel en fisk med fiskelina som kan tolkas som att den döde tyckte om att fiska. Det kan också betyda att den döde var fiskare i sitt yrkesliv.

Det sägs att de sociala skikten i Karlstad finns representerade på stadens begravningsplatser och att det troligen syns i form av indelningen i kvarter med köpegravar och allmänna gravar. Sedan tillkommer skillnaden i storleken och utförandet av gravvården. På Västra Kyrkogårdens allmänning är spåren efter dem med lägre socialt skick borta då deras gravvård förmultnat då den antagligen bestått av vita träkors. De skulle väl inte kosta på, knappast av den fattighjälps som ändå fanns under denna tid. På kvarter 7 kan man se skillnaden mellan stenarnas storlek när man jämför allmänningen och köpegravarna men det behöver inte betyda att någon med pengar inte begravdes på allmänningen ändå. Det verkar som att skillnaden mellan storlekarna på stenarna minskar under 1960 – talet då kvarteren 14 och 14 A inte skiljer sig åt så mycket. Och som kostnadsförslagen påvisar så verkar det vara så att den största skillnaden förekom under 1800 – talet fram till 1900 – talets början för att sedan plana ut.²³⁰ När det gäller dagens moderna gravvård kan man fundera på om det existerar några sociala skillnader. Det finns inte några indelningar i allmänningar på de moderna kvarteren och stenen i sig behöver inte visa någon skillnad. Tecknen tyder på det dels när man har den begravningshjälpen som finns och dels när man ser de kostnadsförslag och de gravvårdsval som finns.²³¹

4.2 Slutsats

Att vandra runt på kyrkogården och begravningsplatserna i Karlstad är som att vandra runt i en öppen historiebok. Där kan man genom gravvårdarnas utseende och placering urskilja de sociala och ekonomiska skillnader som funnits i staden. Att kvarteren är indelade i köpegravar och allmänningar har haft sina syften då man från de högre samhällsskikten velat samla sin familj samtidigt som man avskärmat sig från de övriga lägre sociala skikten. Karlstad som samhälle precis som övriga Sverige, har satt sin prägel på kyrkogården och begravningsplatserna. Staden Karlstad har varit en viktig knutpunkt för handel och industri vilket återspeglats i de titlar undersökningen funnit på gravvårdarna. Inskriptionerna har varierat i både utformning och färgsättning. Kristendomen och ordenssällskapen har satt sina spår i form av olika symboler.

²³⁰ Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och Gravvårdar 054 86 62 76 2009 – 04 – 17

²³¹ Se bilaga 14 Exempel på moderna gravvårdar med kostnadsförslag

Symbolerna berättar om den dödes samtid där samhällets värderingar och normer återspeglats på just gravvården. De ekonomiska skillnaderna i gravvårdens utförande har varit klara och tydliga under 1800 – talet fram till 1900 – talets början, men från cirka 1950 – talet och framåt har skillnaderna i gravvårdarna utseende och storlek utjämnats vilket man kan se på kvarteren 14 och 14 A. På dagens gravvårdar kan man idag inte lika tydligt se de sociala och ekonomiska skillnaderna, tack vare begravningshjälp och livförsäkringar. Däremot verkar samhällets influenser fortfarande påverka gravvårdens utseende och form men mer åt det personliga hållet i val av gravsten, inskriptioner och symboler. Både nu i modern tid precis som då under 1800 – talet och framåt går det mode i våra gravvårdar och det kan man utläsa i stenen, dess skrift och de symboler man finner.

5. Sammanfattning

Att vandra runt på kyrkogården och begravningsplatserna i Karlstad är som att vandra runt i en arkitekturträdgård. Skillnaden är att dessa parkliknande ställen innehåller döda människor och deras gravvårdar. Dessa människors öden är som en öppen historiebok över sociala och ekonomiska skillnader som finns i ett samhälle. Även Karlstad har varit påverkad av samhällsnormer och värderingar då kyrkogården och begravningsplatserna varit och är indelade i kvarter och allmänningar. Uppsatsens syfte var att ta reda på om man utifrån en gravvårds placering och utformning kunnat utläsa den dödes klasstillhörighet och därmed se de sociala och ekonomiska skillnaderna i det samtida samhället. Arbetets utgångspunkt har varit 1800 – talet fram till början av 1900 – talet för att sedan gå vidare till åren 1945 – 1975 vilket har legat till grund för en jämförelse med dagens (1990 – 2000 – talets) moderna gravvårdar. För att kunna analysera samhällets påverkan på gravvårdens placering och utseende, stenarnas storlek, färg och form samt inskriptioner och symboler, har uppsatsen utgått ifrån följande forskningsfrågor:

- Hur skriver människorna inom undersökningsområdet och – tiden sin identitet och historia med hjälp av valet av gravvård och gravplats? Vilken symbol kom gravvården att betyda? Vilka titlar och symboler kan man finna? Gick det mode i stenvärlden?
- Finns det i Karlstad idag några skillnader/likheter i fråga om uppdelningen i allmänningar, familjegravar och kvarter? Finns det skillnader på titlar och symboler idag? Ser man någon skillnad mellan rik och fattig genom att titta på en gravvård?

Tre teorier har legat till grund för arbetets utgångspunkt. Lundahistorikern Ulf Zander har med sitt kapitel *Läroböcker i sten* ur boken *Historien är nu* berikat uppsatsen med att visa på betydelsen av att resa monumenten. Deras placering och storlek anser Zander skall undersökas på plats för att därmed få en bättre förståelse för den samtida restens under. För uppsatsen genomfördes en sådan fältundersökning på plats av undertecknad på utvalda kvarter på Västra – och Norra Kyrkogården. Gravvården med dess form och färg, inskriptioner och symboler visade enligt författaren Stefan Lundblad i artikeln *Skrivet i sten* den dödes samhällsstatus. Detta varade under en längre tid från 1700 – 1800 – talet vilket var mycket viktigt då affärer och familjen var ett. Karlstad stad är inget undantag. Under samhällsutvecklingens gång mot modern tid har

statusen liksom betydelsen av att resa monument minskat vilket författarna Anita Theorell och Per Wästerberg i boken *Minnets stigar* visat på. De har bidragit med att beskriva hur samhället påverkat kyrkogårdarna och begravningsplatserna genom samhällets normer och värderingar, bland annat genom religionen. Gravvårdarna av idag är mycket mindre i storleken och är mer individuellt utformade i sina inskriptioner och symboler. Utifrån dessa teorier har jag valt att göra antaganden om att gravvårdens placering och utformning urskiljer den dödes sociala och ekonomiska ställning i samhället. Min tro är att det även idag finns sociala och ekonomiska skillnader mellan människor men att det visar sig inte lika tydligt genom gravvården som under 1800 – talet fram till 1900 – talets början.

Tidigare forskning har visat på att samhällets utveckling samt normer och värderingar starkt påverkat våra kyrkogårdars och begravningsplatsers utseenden. De besuttna har visat sin särställning genom att kräva enskilda platser för sig och sina familjer vilket utvecklade kvartersindelningarna och seden med köpegravar. Under åren från 1800 – talet fram till början av 1900 – talet har det varit stor skillnad på gravvårdarnas storlek och utformning vilket bevisligen kan skådas på Västra Kyrkogården i Karlstad. De med pengar har kunnat kosta på sig ett tidsenligt monument och dekorerat dem med inskriptioner och symboler av olika slag. De fattiga har oftast fått nöja sig med ett enkelt träkors och en gratis plats på allmänningarna där kvarter 7 på Norra Kyrkogården, med sina enstaka vita träkors får visas upp som ett exempel. Under samhällets utveckling mot modern tid har sociala och ekonomiska skillnader mellan människor sakta utjämnats både ute i samhället som på kyrkogården, vilket kvarteren 14 och 14 A på Norra Kyrkogården, är ett bra exempel på.

Den tidigare forskningen och uppsatsens undersökning har visat på att det genom åren har gått mode i gravvårdarnas utformning, storlek och färg, inskription och symboler. Modet på gravvårdarna har påverkats av samtidens influenser och det har visats på många olika sätt.

Idag går det inte att direkt utläsa någon skillnad via gravvården såvida man inte känner till kostnaderna bakom och genom den kunskapen kan tolka den. Modet inom gravvårdskulturen har gått mer åt ett individuellt håll som Theorell/Wästerberg pekat på. Allmänningarna finns ändå kvar på både Västra – och Norra Kyrkogårdarna i Karlstad, men fungerar inte som de en gång var planerade för. Inom dagens moderna kvarter är allmänningarna helt borttagna och alla gravplasterna även de äldre, är gratis då vi betalar dem via skatten.

Litteratur – och källförteckning

Otryckta källor

Värmlandsarkiv:

Karlstads stadsförsamlingars kyrkoarkiv, *Protokoll från åren 1828 – 1931*

Karlstads Stadsförsamlingar *Protokoll åren 1832 – 1837*, 0: 3

Karlstads Rådhusrätt och Magistrat FII:1 *Bouppteckningar 1849 – 1859*

Karlstads Häradsrätt FII: II *Bouppteckningar 1793 – 1804*

Karlstads Häradsrätt FII: II *Bouppteckningar 1850 – 1855*

Karlstads Rådhusrätt FII: 12 *Bouppteckningar 1900 – 1902*

Karlstads Rådhusrätt FII: 39 *Bouppteckningar 1950*

Kyrkogårdsnämndens kulturgrupp, Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad, 054 – 14 19 80:

K – märkta gravar Västra Kyrkogården ur Kyrkogårdsnämndens *Protokoll* 2007 – 7 – 31

Dokument över Norra Kyrkogårdens tillblivelse, Kyrkogårdsnämndens *Protokoll* 2006 – 06 – 12

Intervjuer

Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad:

Morgan Cederlund, Kyrkogårdsingenjör, Kyrkogårdsnämndens kulturgrupp,

Kyrkogårdsförvaltningen Karlstad, 054 – 14 19 80 2009 – 03 – 18

och 2009 – 04 – 17

Karlstads Stenhuggerier:

Bröderna Bäckmans Stenhuggeri, Karlstad 054 – 53 40 70 2007 – 12 – 13

Björn Samuelsson, Karlstads Sten – och Gravvårdar i Karlstad, 054 – 86 62 76 2008 – 12 – 29

och 2009 – 04 – 17

Karlstads Kommun:

Yvonne Aitman, Familjerätten, Karlstads Kommun, 054 – 29 50 00 2008 – 12 – 18

Försäkringsbolag:

Folksam 0771 – 950 950 2008 – 12 – 18

Länsförsäkringar Värmland 054 – 775 15 00 2008 – 12 – 18

Internet:

www.finngraven.se 2009 – 04 – 22

Litteraturförteckning

Bergqvist N. F., *Gamla kyrkogården i Karlstad*, Värmlandstryck AB 1974

Bondeson Lars, *Seder och bruk vid livets slut*, Graphic Systems AB, Göteborg 1987

Bondeson Lars, *Dödsannonsen, några vägledande synpunkter*, Hammar Offsettryck, Alingsås 1990

Denscombe Martyn, *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskapen*, Pozkal, Poland 2006

Johansson Arnold, Lundqvist Gunnar, *Händelser, människor, miljöer i gamla Carlstad*, Gunnar Lundqvist Reklam AB, Karlstad 1983

Karlsson, Martin, *Den dolda staden*, Strokirk-Landström AB, Lidköping 2006

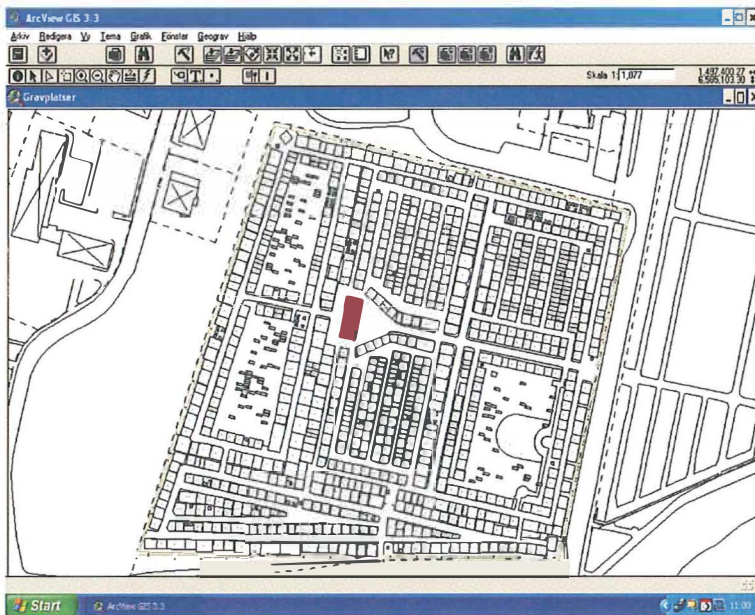
Kåpe Leif, *Medelstora svenska städer – en studie av befolkning, näringsliv och ortsystem*, Karlstads Universitet, Motala Grafiska AB 1999

Lundblad Stefan, *Skrivet i sten, Högborgerliga statusbilder förmedlade genom gravstenar och nekrologer i 1800 – talets Gävle*, Högskolan i Gävle, 16/10 2007 kl. 10.27, nr 5995 (Fjärrlån)

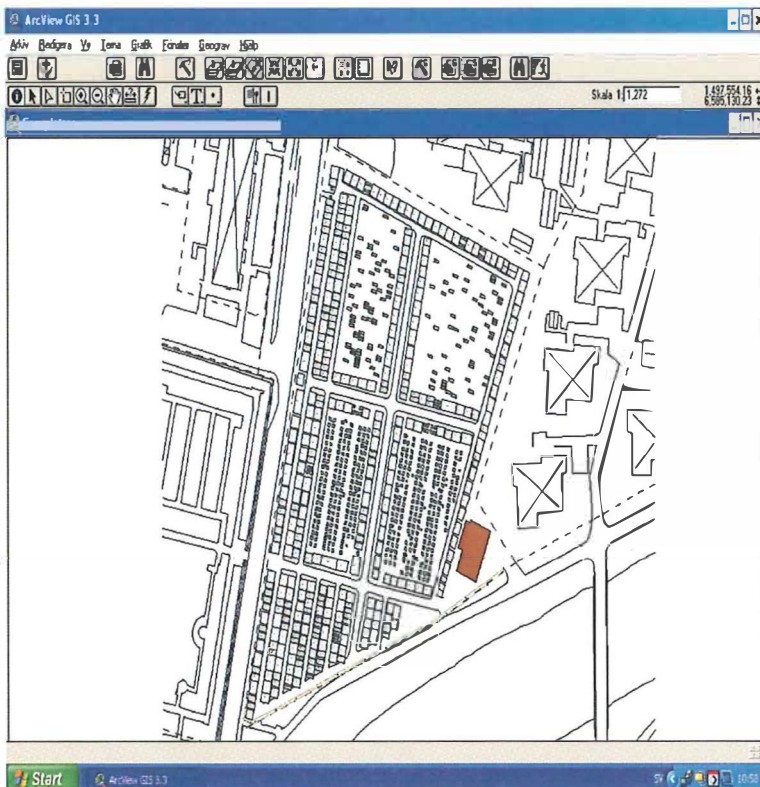
Theorell, Anita, Wästberg, Per, *Minnets stigar, en resa bland svenska kyrkogårdar*. Värnamo: Fälth och Hässler, 2001

Zander Ulf, *Historien är nu, en introduktion till historiedidaktiken*, Studentlitteratur Lund, 2004

Bilaga 1 Västra och Östra Kyrkogårdarna

Figur 1. Västra Kyrkogården som ligger mellan Rudsvägen och det som idag är stadsdelen Sundsta.

Figur 2. Östra Kyrkogården som ligger bredvid stadsdelen Hagabörd, man ser konturerna av husen med kryss på.

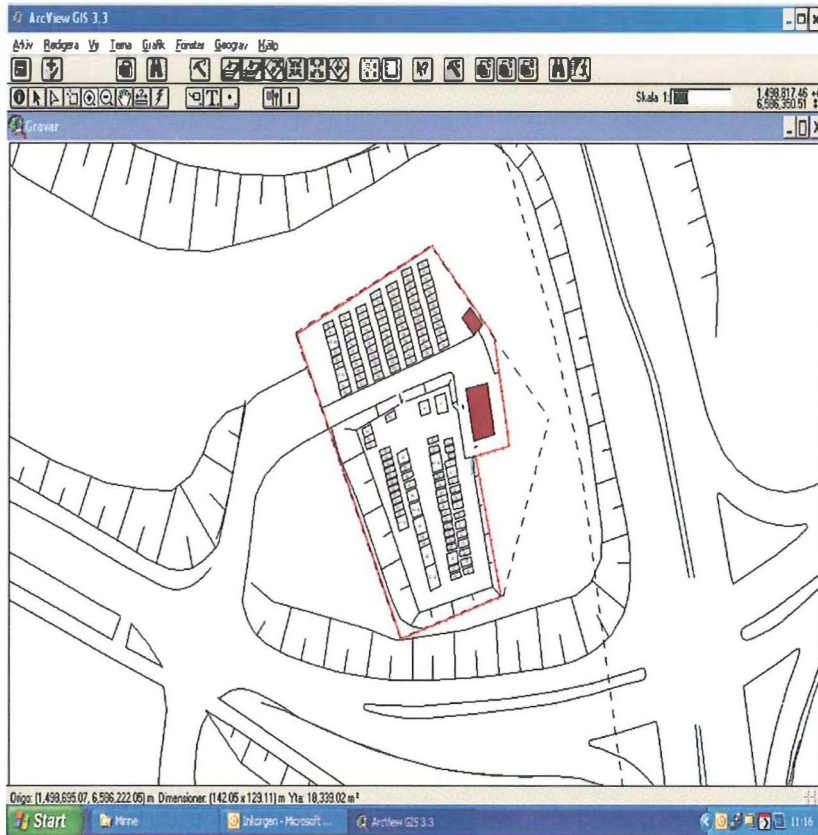
Norra Karlstad

Figur 3. Norra Kyrkogården beläget vid stadsdelen Rud i Karlstad

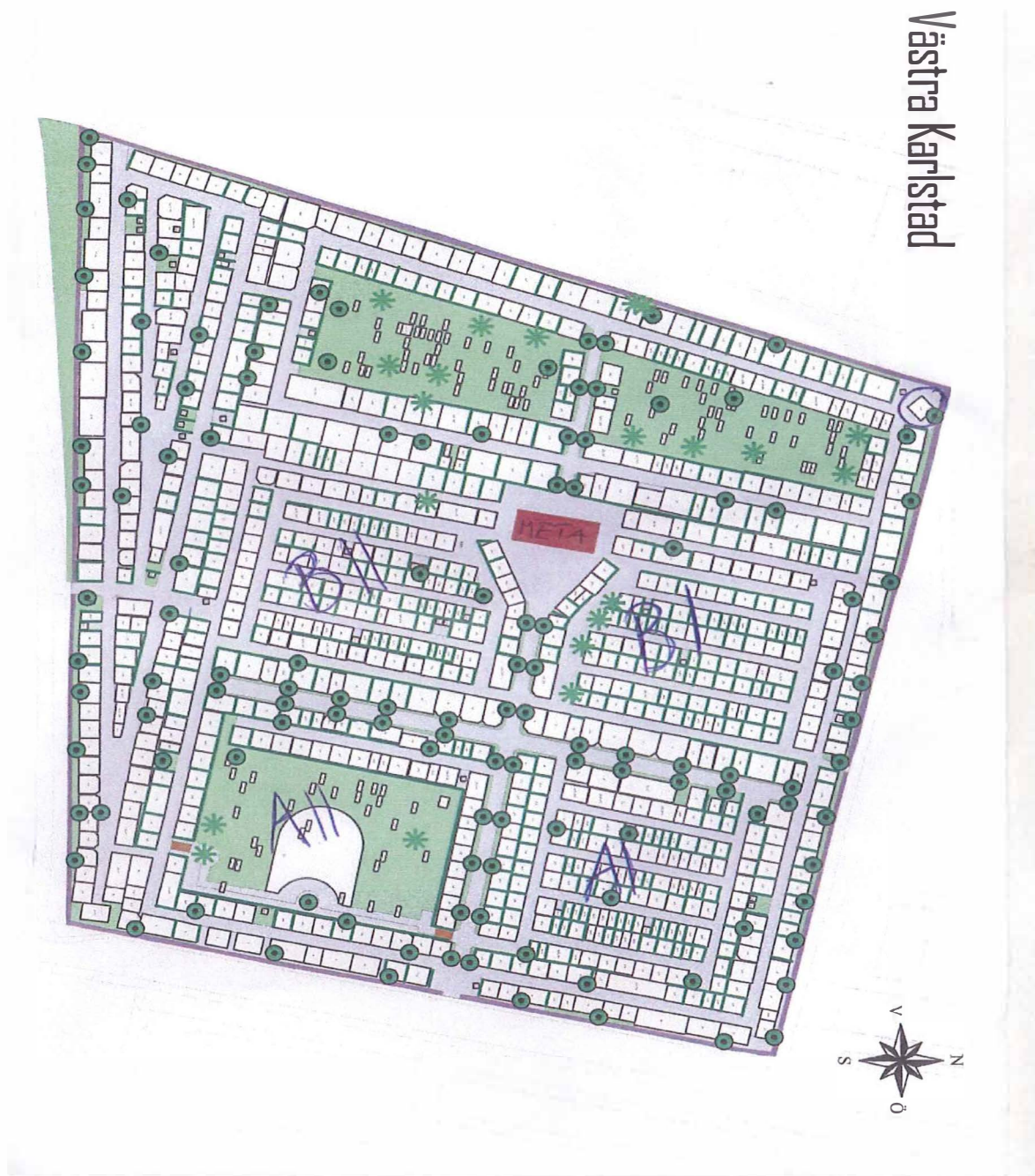
Bilaga 3

Mosaiska Kyrkogården

Figur 4. Mosaiska, är beläget mitt emot Svinbäcksberget.

Bilaga 4 Kvarteren A I, A II, B I och B II, Västra Kyrkogården

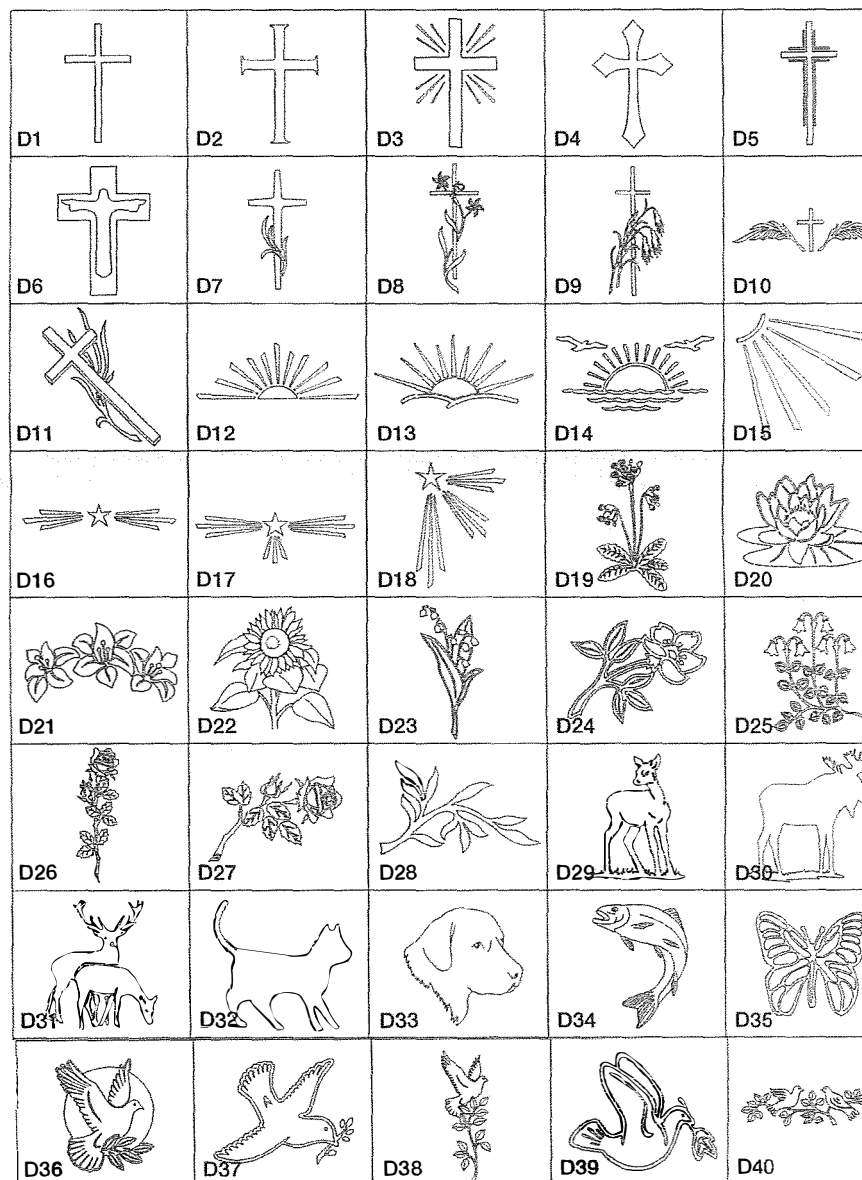

Figur 5, De gröna fälten på kvarteren A II, C I och C II på kartan är allmänningarna nere på Västra Kyrkogården. Det fanns tre kvar in på 1900 – talet men allmänningen på A II är idag omgjord till en minneslund och invigdes år 1997

Bilaga 5 Gravvårdsdekorationer, Bröderna Bäckmans stenhuggeri

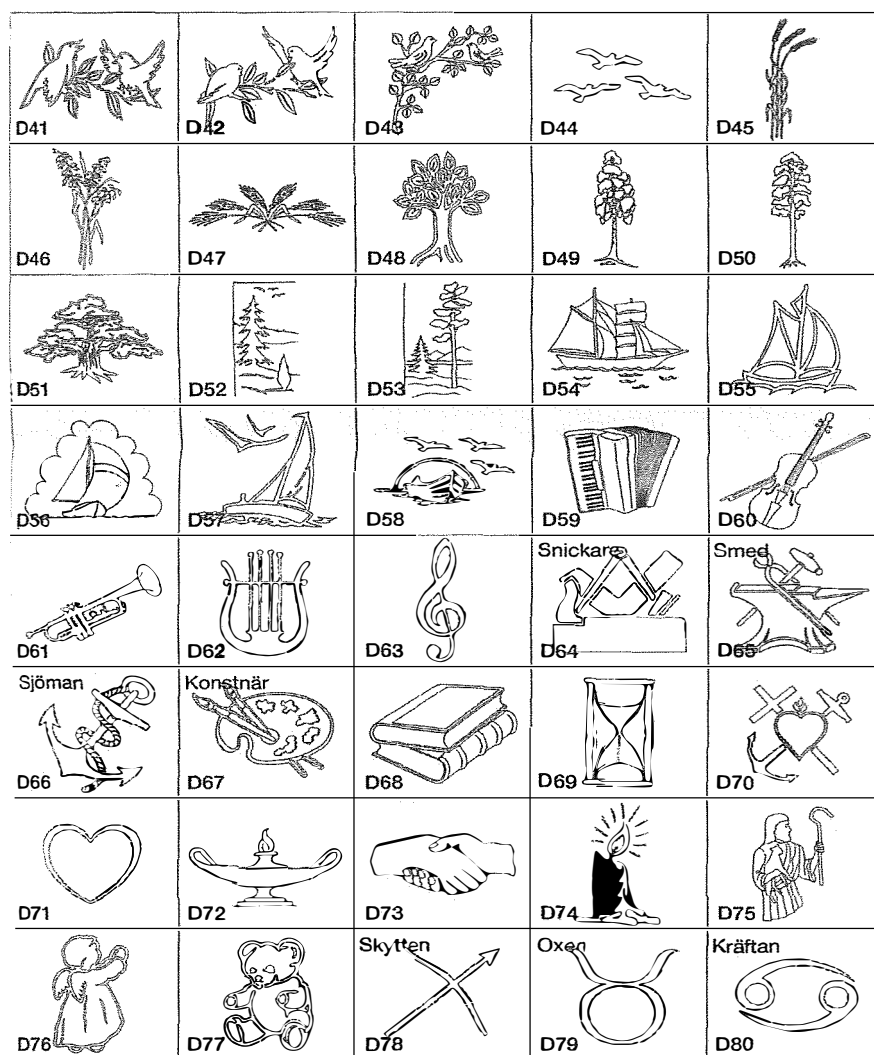
Dekorer

Detta är ett urval av dekorer. Dessa går ofta att kombinera med varandra, men man kan också ha egna önskemål om dekorens utseende. Diskutera gärna detta med oss.

Figur 6 Exempel på symboler på gravvårdsdekorationer, Bröderna Bäckmans Stenhuggeri, Karlstad

Bilaga 6 Gravvårdsdekorationer, Bröderna Bäckmans stenhuggeri

Figur 7 Exempel på symboler på gravvårdsdekorationer, Bröderna Bäckmans stenhuggeri, Karlstad

Bilaga 7

Exempel på inskriptioner, Kvarteren A I, A II, B I och B II, Västra Kyrkogården

Texter på gravvårdarna:

Här hvilar bröderna f. handlandena

Hans maka fru

Här hvilar förgänglige

Älskad i livet saknad i döden talrika vänner reste
denna vård

Genom döden till livet

Wermländska provinsial – L reste våarden

Älskad saknad 2st.

Här under hvila handelsmannen

Af ätten Lindroth vila här

Medborgare och vän

Barnen reste våarden

Kamrater i T.V. reste våarden

Deltagande vänner

Stenen restes av tacksamma barn

Allt vad som rör vid kärleken är befriat från döden

Kristus säger jag är uppståndelsen och livet

Värmlands Ansgariförening och V.D.U. reste våarden

Min kära moder

Bild 1 Exemplet ovan är från kvarter AI på Västra Kyrkogården

Bilaga 8

Exempel på inskriptioner och titlar, forts. Västra Kyrkogården kvarter A – B

Hänvisningar till bibeln på gravvårdarna på Västra:

Ps. No 476. v. 3

Ps. 491v. 1.2

Ps. No 483 v. 3

Upp. 7:8 – 17

Ps. No 235 och 452

Jes. 54:10

Ps. 473 v. 3 och 484 v. 4

Filipp. 1:21

Psalm 257

Texter:

Montören

H H Byggmästare

Handelsmannen

Fabrikören 2st.

Stadskommministern

Brukspatronen

Utnämnde kyrkoherden

Kronofogden 3st.

Captenskan

Riddaren 2st.

Sämsmakaremästaren

Apotekaren

Konungens trotjänare

Brunnsförvaltare

LandtränmästarenKammereraren 2st.

Landshövding 3st

Riddaren af kungliga Wasaorden

Kommendören 2st

Vaktmästare

Kapten 4st.

Rådmannen 2st.

Stationsmästare 2st.

Bruksegaren

Linguisacr. Lektor

Häradshövdingen

Järnvägsdirektören

Jägmästare

Borgmästaren

Distriktsföreståndare

Målarästaren

Skogingenjör

F.d. Kronolänsman

Tullförvaltaren

Kommissionären

Fru

Folkskoleinspektören'

Linjedirektören

V. Pastorn

Trädgårdsmästaren

Disponenten 2st.

Snickarmästare

Enkefru 2st.

Kassör

Fröken 2st.

Sjökapten

F.d. Banmästaren

Läroverkadjunkten 2st.

Bankvaktmästaren

Traktören

Skepparen

Teologie doktor

Häradsskrivaren

Bruksförvaltaren

Järnhandlaren

Bankkassören

Bilaga 9

Exempel på inskriptioner och titlar, forts

Västra och kvarter 7

Friherrinna	Överstelöjtnant
Major	Skomakaremästaren
Skräddarmästaren	Tyopgrafen
Tågmästaren	Överingenjören
Kopparslagaremästaren 2st.	Sergeanten
Kommissionslandtmätaren	Linjearbetaren
Kapten vid Wärmlands fältjägare	Sömmerskan
Magister	Lektor fil. Jubel. D:r

Kvarter 7,gravvårdarna på höjden

Texter:

Älskad i livet saknad i döden

Älskad saknad

Familjegrav

Joh. 11:25 - 26

V.K.A

Titlar:

Antal

Fanjunkaren vid kungl. Västgöta regemente

Glasmästaren

Förrådsvaktmästare

Överbanmästare

Handlanden

Åkaren

Polisöverkonstapel	2
--------------------	---

Handelsträdgårdsmästaren	2
--------------------------	---

Kvareter 7 muren

Texter:

Till uppståndelsens morgon

Familjegrav

Vårdas av kyrkonämnden

Bilaga 10

Exempel på titlar och inskriptioner, forts kvarter 7 och kvarter 14

Titlar:	Antal
Musikfanjunkaren	1
Garvaren	1
Maskinist	1
Brandman	1

Kvarter 7 allmänningen

Vår far

Vår käre far

Min kära maka

Syskonen på 2 gravvårdar

Mor

Min mor

Vila i frid

Titlar:	Antal
Fabrikören	1
Charkuteristen	1

Kvarter 14

Texter:

Se jag gör allt nytt Upp. 21:5

2. kor. 9:13

E F. 1:7

Familjegrav

Vår älskade

Här vilar Tack för allt

Min älskade maka

Vilorum 2st.

Mangskog

Gunnerud

Han har öppnat pärlporten

Bilaga 11

Exempel på inskriptioner och titlar, forts kvarter 14 och 14A

- "Jesus sade: "Jag är uppståndelsen och livet. Den som tror på mig, han skall leva om han dör."
- "En sommardag tog livet slut. Allt ljus på jorden släckts ut. Ej gryning eller dag vi ser. Vår lille Göran finns ej mer."
- "Nu slut är smärtan ni funnit frid. Men lämnat hjärtan som saknar er."
- "Saliga äro de renhjärtade ty de skola se Gud."
- "Snart bröt du upp, snart drog du bort, en flyktig gäst, ditt liv blev kort. En vår, som blott i knoppning gick bort, en gryning som ej dagas fick."

Titlar:	Antal
Pastor	3
Lokföraren	1
Byggmästaren	2
Musikdirektören	1
Folkskolläraren	2
Kantorn	1
Ingenjör	1
Sjuksköterskan	1
F.d. Hemmansägaren	1
Köpman	2
Verkmästare	1
Typograf	1
Chaufför	1

Bilaga Kvarter 14 A

Texter:

Vår kära

Vilorum

Älskad saknad

Titlar:

Lagerchefen

Lärarinnan

Skräddarmästaren

Bilaga 12

Exempel på inskriptioner och titlar, Kvarter Björken och Linden samt exempel på begravningskostnader från bouppteckningar

Texter:

Du finns i våra hjärtan för alltid

Vår son

Alltid i våra tankar

Största av allt är kärleken

Älskad saknad

Sov gott

Our love forever will you know my name when i see you in heaven

Saknaden är stor ni finns i våra hjärtan

Vem kan segla förutan vind vem kan ro utan åror

Någonstans inom oss är vi alltid tillsammans

Minnena är vår glädje återseendet vårt hopp

Kvarter Linden

Våran älskade pappa

Älskad saknad 2st.

Herren är min herde

Alltid med oss

Vår älskade 2st.

Vår älskade mamma

Exempel på begravningskostnader genom tiderna

Karlstads Häradsrätt Boupptäckningar FII: 21 1793 – 1804

Brukspatron Ahlbom	kostnad 77,92 (rdr?)
Fru Gyllenflycht	kostnad 25

Karlstads Häradsrätt FII: II Bouppteckningar 1850 – 1855

Enkan Jacobsdotter	kostnad 8 (rdr?)
Backstugusittaren Larsson	kostnad 10
Hustrun Larsdotter	kostnad 22
Hemmansägaren Olsson	kostnad 73,16
Drängen Olsson	kostnad 34
Enkan Olofsdotter	kostnad 75

Bilaga 13

Exempel på begravningskostnader från bouppteckningar

Från Karlstads Rådhusrätt FII: I Bouppteckningar 1849 – 1859

Löjtnanten Muaritz	kostnad 79, 44 (rdr?)
Ringkarlen Persson	kostnad 17,24
Waktmästaren Anderssons hustru	kostnad 66,32
Pigan Hansdotter	kostnad 40
Bokbinderimästaren Lewentiagens hustru	kostnad 33.16
Handlaren Bahrman	kostnad 91
Mamsell	kostnad 50
Arbetskarlen	kostnad 26.32
Underlöjtnanten	kostnad 75

Karlstads Rådhusrätt FII: 12 Bouppteckningar 1900 – 1902

Enkan Andersson	kostnad 90,19 (rdr?) kan ligga på 2A0 Östra Kyrkogården
Arbetaren Jansson	kostnad 75 kan ligga på 2A0 Östra Kyrkogården
Arbetaren Ajax	kostnad 50 kan ligga på 2A0 Östra Kyrkogården
Färgeriarbetaren Nilssons hustru	kostnad 40 kan ligga på 2 106 – 107 Östra Kyrkogården
Korpralen Bäck	kostnad 255 kan ligga på 2A0 östra Kyrkogården
Gårdegaren Nilsson	kostnad 2340 kr
Domprostinnan Jacobsson	kostnad 2000 kr
Fabrikören Lindgren	kostnad 626,34 kr fick betala 4kr till fattigvården
Skådespelaren Andersson Borgström	kostnad 165 kr

Karlstads Rådhusrätt FII: 39 Bouppteckningar 1950

Fru Larsson	kostnad 450 kr
Änkefru Jonsson	kostnad 610,44 kr
Bankkamrer Grenvik	kostnad gravvård 375 kr kan ligga på kvarter 3U Norra Kyrkogården
Tobakshandlaren Sandell	kostnad 1163 kr
Maskinisten Larsson	kostnad gravsten 625 kr kan ligga på kvarter 2 gård 24 Norra k.
Elmontören Johansson	kostnad gravsten 400 kr kan ligga på kvarter 10 Norra Kyrkogården
Fru Nyström	kostnad gravsten 460 kr kan ligga på kvarter 3U Norra Kyrkogården

Bilaga 14

Meta kvarter B, Västra Kyrkogården

Bild 2 Vintergraven Meta Kvarter B Västra Kyrkogården

Bilaga 15

Lidbackska graven kvarter C I, Västra kyrkogården

Bild 3 Lidbackska graven på kvarter C I Västra Kyrkogården

Bilaga 16

Den arkitektritade kartan över Norra Kyrkogården från år 1918

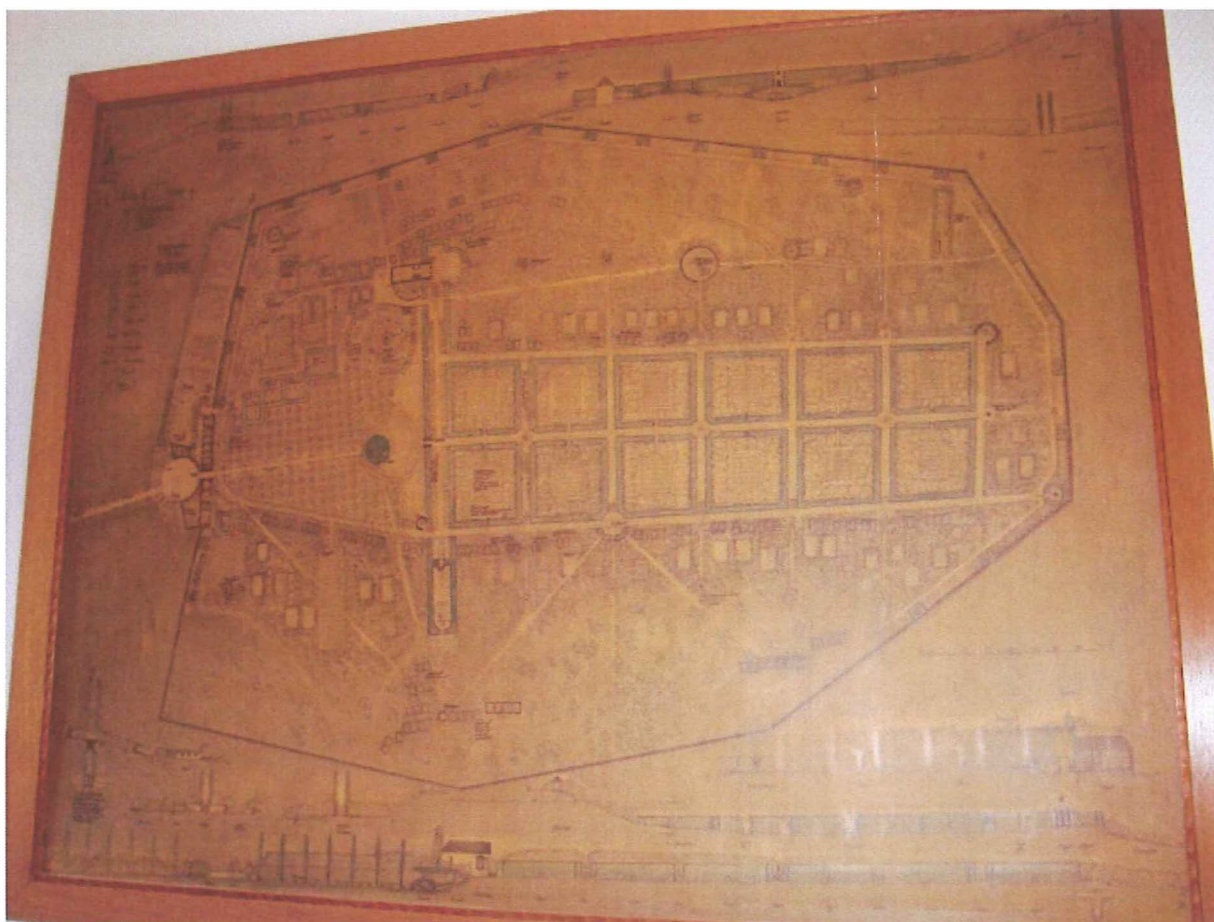

Bild 4 Den arkitektritade kartan över Norra Kyrkogården, befinner sig på Kyrkogårdsförvaltningens huvudkontor, Karlstad 054 – 14 14 60

Bilaga 17

Exempel på gravvårdar kvarter 7 allmänningen, Norra Kyrkogården

Bild 5 Exempel på gravvård kvarter 7 allmänningen, med både kors och sol samt text i relief

Bilaga 18

Exempel på gravvård kvarter 14 A, förekommer även på kvarter 14, Norra Kyrkogården

Bild 6 Exempel på gravvård kvarter 14 A men förekommer också på kvarter 14

Bilaga 19

Asklundarna Norra Kyrkogården, Backsippan

Bild 7 Exempel på en Asklund, Backsippan Norra Kyrkogården gravplats för 440 personer varav författarens mamma Inger ligger begravd här.

Bilaga 20

Exempel på gravvårdar kvarteren A – B Västra Kyrkogården

Bild 8 Exempel på gravvårdar kvarteren A – B Västra Kyrkogården, till vänster en kalksten krona på toppen, till höger en obelisk. Lägg märke till de gamla titlarna.

Bilaga 21

Exempel på gravvård med järnstaket kvarter A I Västra Kyrkogården

Bild 9 Exempel på gravvård med järngrind på stensockel, även text i relief, kvarter A I Västra Kyrkogården

Bilaga 22 Exempel på moderna gravvårdar, Bröderna Bäckmans...

Dessa foton är ett urval ur vår stora katalog

Figur 7 Exempel på dagens moderna gravvårdar. Karlstads Sten och Gravvårdar.

Sten	Höjd	Bredd	Pris	Sten	Höjd	Bredd	Pris
1.	70	50	11. 850	8.	70	45	11. 300
2.	70	45	10. 200	9.	30	35	5. 500
3.	50	70	12. 350	10.	65	50	10. 150
4.	70	60	12. 150	11.	70	60	12. 150
5.	50	60	11. 200	12.	70	50	10. 650
6.	70	55	12. 150				
7.	65	85	14. 650	I priserna ingår text max 40 tecken och en enkel dekor, frakt och montering. 76			